

Anto Stanić
TKO JE MOJ OTAC

Anto Stanić
Tko je moj otac

Urednik

Vlado Kudić

Lektor

VladoKudić

Kolektor

Marina Šimić

Recenzije

Ivica Kesić

Salih Staršević

Ivo Mijo Andrić

Kompjuterska priprema

Branislav Trogrančić

Nakladnik

Matica hrvatska - Vitez

Tisak

"Foto Stanić" - Kreševo

Naklada

200 primjeraka

Anto Stanić

Tko je moj otac

Vitez, 2025.

Prolog

Za priču pod nazivom “Tko je moj otac” materijal sam prikupljao iz različitih izvora. Rat u Bosni i Hercegovini, koji se zbivao od 1992. do 1995. godine, bio je strašan s užasnim zlodjelima. Vojske naroda, koje su bile brojnije i bolje naoružane, više su ubijale i protjerivale druga dva naroda. Nijedan rat nije dobar, ali kad bi se barem ratovalo po Ženevskim konvencijama bilo bi donekle lakše sudionicima rata i civilima koji se nađu u ratnom okruženju. Kako god rat nazivali, osvajački, građanski, nacionalni ili vjerski, on sa sobom nosi sva zla koja čovjek čovjeku može učiniti.

U vrijeme početka navedenog rata bio sam napunio pedeset godina. Tada sam se počeo aktivnije baviti književnošću. Htio sam zapisati nešto o tim strašnim dešavanjima koja sam vidio i o kojima sam slušao. Ponekad ljudi ne vjeruju u ono što vide, a kamoli u ono što čuju ili pročitaju od drugih. Nije jednostavno, ili možda vjerodostojno, pisati temeljem

priča drugih, ali kad sve to potvrde desetci tisuća ljudi i posvjedoče zlodjela koja su zaraćene strane činile jedna drugoj, onda tu sigurno ima istine; jer se ne kaže uzalud, *gdje ima dima ima i vatre*.

Nisam javni tužitelj da optužujem ljude; nisam odvjetnik da ih branim, pogotovo one krvavih ruku; nisam ni sudac da sudim, nemam pravo na to; nisam ni povjesničar da utvrđujem i bilježim povijesne činjenice; ja sam samo književnik koji želi zapisati ratna dešavanja, onako kako sam ih vidio i doživio; kako su ih vidjeli i doživjeli stradalnici rata i kroničari zbivanja.

Općenito, uvijek sam za mir i opraštanje, da se mržnja i osvete ne vuku tisućama godina, ali, opet, neka se i ne zaboravi. Zato zapisujem priče o ljudskim sudbinama i često se pitam: Zašto je čovjek čovjeku vuk?

Ljudski ego ne dozvoljava čovjeku da je netko bolji, pametniji ili ljepši od njega; da je njegova politička i vjerska ideologija lošija od neke druge. Kako taj ego djeluje na pojedince, isto tako djeluje i na kolektivnu svijest. Nacistički je lider ulijevao u svijest svome narodu superiornost, da su najpametniji, najvrjedniji i najbolji. Utkao je u svijest ljudima da su iznad svih drugih, da mogu osvojiti cijeli svijet i vladati

njime. Međutim, ispostavilo se da je u krivu. I mnogi drugi političari, vojne i vjerske vođe utjecale su na svijest svojih naroda, da su iznad ostalih i da mogu vladati drugima. Sva takva mišljenja i ideologije su propale, nisu opstale.

U ratu, koji je počeo 1992. godine u Bosni i Hercegovini, strategija jednog naroda bila je: pali, siluj, ubijaj, progoni, odvedi u logore, zastrašuj svim i svačim. Izjave tisuća onih koji su iskusili zlodjela na svojoj koži potvrđuju navedeno. Nakon nekog vremena, rat u Bosni i Hercegovini je prešao u borbu svatko protiv svakoga. Nastao je balkanski pakao.

U priči koja slijedi, glavne uloge su osobe iz Bosne i Hercegovine koje negiraju i zatamljuju svoje podrijetlo, zavičaj i svoj jezik zbog ratnih zlodjela koje učiniše dojučerašnji susjedi jedni drugima.

U priči ne spominjem imena naroda, mjesta zločina, niti pojedince koji su zla nanosili; iznosim svoje viđenje i mišljenje, ne i osude. Želim utjecati na svijest budućih generacija, da se više nikad ne ponovi takva povijest. Ljudi, pravite mostove ljubavi, prijateljstva i poštovanja bez obzira na vjeru i naciju!

Načelno, mnogi vjerujemo u Boga, a Njegove Zapovijedi zanemarujemo i ne pridržavamo ih se. Jedan je Bog i On je stvorio sve materijalno, isto kao i

prirodne zakonitosti po kojima se odvija život na kugli zemaljskoj. Čovječe, ti moraš poštovati zakonitosti života, a često se ne bojiš ni ljudskih zakona, ni Boga!

Neki su ratni zločinci priznali žrtvama da su mnoge stvari morali raditi po zapovijedi. Trebalo je onima koji su zapovijedali ubijanja ili silovanja reći, da će biti silovane i ubijene njihove majke i sestre, možda bi tada promijenili svoje zapovijedi i zaštili civile i nedužne. Ponašanje mnogih ljudi je takvo kao da nismo imali nikakav doticaj s kulturom i civilizacijom. Osvete, osvete i samo osvete. Oni su ubili moga djeda, moga strica, ubit ću i ja njihovog! I ubio je, osvetio se. Prvi svjetski rat, nakon pedeset godina, opet rat, uspješe se osvetiti jedni drugima, poubijaše se jer su, navodno, dužni osvetu svojim predcima. I tako u nedogled. Ljudski rode, prestani s osvetama, time ništa ne postižeš!

Ponekad izgleda kao da se klice nacionalizma smire, pritaje negdje i poslije izvjesnog vremena opet podivljaju i počnu izazivati zlo. Čovjek-čovjeku, nacija-naciji siju mržnju i nanose zlo, a sve pod izgovorom *pravedne osvete*.

Vi mlađe generacije mijenjajte se, jer ubit će netko i vašu djecu, pa ćete i vi tražiti osvetu i tako ćete upasti u začarani krug! Kršćanstvo je utemeljeno na Isusovu

učenju i njegovim primjerima iz života. Mi koji vjerujemo u Njega i slijedimo njegovo učenje, moramo opraštati jedni drugima. Ne mogu osvete ići u nedogled! Isusa nevina ubijaju, a On razapet na križu vapi: „Oče, oprosti im jer ne znaju što čine!“.

Čitao sam učenja drugih vjera. Nijedna vjera ne dopušta ubijanje, prema tome, osvete ne smije biti.! Kod pojedinih vjera ubijanje se tolerira samo pri obrani. Mnoge religije specifično gledaju na ratove. Neke svoje vojnike blagoslivljaju pred polazak u rat. Ne shvaćam blagoslov vojnika pred pohod na ubijanje. Koji Bog to dopušta?!

U priči će se pojaviti opisi događa koji normalnom čovjeku lede krv u žilama. Da bih to ublažio, u ostalim dijelovima priče opisujem ljubav kao suprotnost brutalnosti nad nedužnim žrtvama rata.

Kad bi se barem mogle uništiti sve puške i vatreno oružje na svijetu, možda bi tada bilo barem malo manje nasilja i stradanja. Ipak, ljudi su ratovali i prije vatrene oružja.

Postoji li onda način da se nasilju stane na kraj?

Autor

Prvi dio

LEON

Ispijao sam posljednji gutljaj jutarnje kave, u svome stanu, kad sam iz mobilnog telefona čuo signal za poruku. Poruka je bila od direktora poliklinike „Herzschlag“ u Münchenu u kojoj sam radio. Iznenadilo me jer sam s primarijusom Martinom Müllerom, direktorom Poliklinike, imao rijetke osobne susrete i kontakte tijekom svoga petogodišnjeg rada. Ti susreti su, uglavnom, bili prigodom nekih poslovnih domjenaka, a samo jednom je upriličen sastanak, meni u čast, kada mi je osobno uručio pismeno priznanje i pohvalu za predani rad.

U poruci je pisalo da se javim u njegov ured odmah po dolasku na posao. Već sam bio spreman i krenuo sam. Stanujem u blizini tako da mogu stići za

desetak minuta. Misao o susretu s primarijusom Müllerom nije me napuštala. Ni slutiti nisam mogao o čemu se radi. Odgovoran sam radnik, obavljam svoje zadaće savjesno i na vrijeme; pitao sam se, zašto me zove na razgovor?

Okupiran tim mislima ušao sam u njegov ured koji se nalazi na petom katu. Pomalo zbunjen, izgovorio sam dobro jutro. Primarijusa Müllera nikad nisam vidio tako raspoloženog. Uzvratio je na moj pozdrav i pokazao mi gdje ću sjesti. Sjeo je preko puta mene i stalno se smiješio, iako je bio veoma ozbiljan po prirodi. Taj osmijeh mi je vratio povjerenje, da nije u pitanju neki radni propust ili zadatak koji nisam dobro obavio.

- Kolega Leone,- započeo je primarijus- „Društvo genetičara Bosne i Hercegovine“ organizira „Drugi kongres genetičara“ u Sarajevu, s međunarodnim učešćem, od 13. do 17. rujna 2021. godine. Pozvano je 145 sudionika, doktora iz raznih struka. Ja sam za to da jedan od sudionika budeš ti, ispred naše Poliklinike. Naime, Zdravstvena zajednica Münchena je dala prijedlog da ja odaberem i pošaljem jednog doktora iz naše Poliklinike. Smatram da ti zaslužuješ tu priliku u svakom pogledu; iako si veoma mlad, posvećen si struci i problematici zdravstva. Zato, želim da učiš, usavršavaš se i napreduješ.

Direktor je usmjerio pogled prema meni očekujući odgovor. Ostao sam posve iznenađen i zatečen, gotovo bez riječi. Jedva sam ga uspio zamoliti da razmislim, nakon čega ću mu povratno javiti. Dao mi je tri dana za razmišljanje. Najavljeni Kongres u Sarajevu počinje za mjesec dana.

Da je trebalo donijeti bilo kakvu drugu odluku, makar i u vatru skočiti, to bih učinio odmah, ali ovo nije bilo lako. Postoji i valjan razlog, moja majka J. dok je bila trudna sa mnom, izbjegla je iz ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine. Do danas, nitko od mojih prijatelja iz škole, s fakulteta ili radnog mjesta, ne zna za moje pravo podrijetlo. To zna samo moja majka i nekoliko njenih prijateljica. Govorim njemački, engleski, latinski, starogrčki, a jezikom svoje majke govorim samo s njom.

O Bosni i Hercegovini ništa ne želim čuti. Imam duboke razloge za to. Ovdje sam odrastao, školovao se, stekao radne navike i uspješno radim u jednoj naprednoj i civiliziranoj zemlji. Zbog toga, nisam mogao, istog trena, odgovoriti primarijusu na njegov prijedlog odlaska u Sarajevo. Ustvari, nisam mu mogao reći pravi razlog zašto ne mogu tako jednostavno donijeti odluku o odlasku u Bosnu i Hercegovinu.

Tri sam dana i noći proveo u kolebanju, pokušavajući pronaći snagu da odgovorim potvrdno. Sto puta sam se zakleo majci da nikada neću ići u tu zemlju u kojoj je ona, nažalost, rođena i u kojoj je doživjela toliko zla. U trideset godina, kako smo u Münchenu, majka je išla u Bosnu i Hercegovinu samo dva puta i to radi uređivanja nekih imovinsko pravnih odnosa. I to je činila, kako je rekla, zbog mene i nasljedstva, mada sam joj otvoreno rekao da odbijam išta od toga prihvatiti. Iako sam čuo za izreku, nikad ne reci nikad, ponovno tvrdim: ne treba mi Bosna i Hercegovina niti nasljedstvo moje majke J.!

Poziv na Kongres u Sarajevo nisam spominjao majci jer je nisam htio uznemiravati i zamarati time. Ako odlučim prihvatiti poziv, uradit ću to bez njenog znanja; reći ću da odlazim na neki kongres u Francusku. Ne želim je podsjećati na traume koje nosi u sebi zbog svih događanja koja je tamo proživjela.

Trebalo mi je dosta vremena za odluku. U podsvijesti se javljala želja da idem vidjeti kako izgleda taj divlji narod i zemlja u stvarnosti. Oprostite mi na ovakvom izrazu, nikako ih drugačije ne mogu nazvati zbog majke koja je tamo maltretirana i ponižavana do krajnjih granica. Neće me valjda, ako odem, strpati u te njihove logore, koje možda još uvijek kriju po šumama.

Ako je bilo onako kako majka priča, a tako sam pročitao u izvješćima Ujedinjenih nacija, to je doista bilo strašno.

Treće noći, prelomilo se nešto u meni. Hoću, idem se uvjeriti! Ujutro sam javio direktoru Mülleru:

- Želim ići u Sarajevo!

Bio je sretan zbog moje odluke. Da je slučajno znao o čemu se radi, i zbog čega sam se kolebao, možda me ne bi ni ponudio. Vjerujem da nikad neće doznati razlog moga oklijevanja u donošenju odluke.

Drugi dio

Trinaesti rujna, u rane jutarnje sate, zrakoplov iz Münchena je sletio u sarajevsku zračnu luku. Carinska procedura je trajala veoma kratko. Izlaz iz zračne luke je vodio do taksi vozila. Pažljivo sam promatrao ljude i njihovo ponašanje, izgledalo mi je sve sasvim normalno, kao i u Münchenu. Vozaču taksija dao sam adresu hotela Holiday Inn u kojemu trebam odsjesti. Taksi je truckao sarajevskim ulicama, preko potonulih šahtova, i nakon dvadesetak minuta, zaustavio se pred hotelom. Platilo sam i ponovno veoma pažljivo promatrao ljude oko sebe. Bio sam u velikoj nevjerici prema poštenju tih ljudi. Pred hotelom i u hotelu sve mi je, također, izgledalo sasvim normalno.

Na hotelskoj recepciji je bilo posebno označeno mjesto za sudionike *Drugog kongresa genetičara*. Nije

bilo gužve. Prijavio sam se i dobio sve upute za rad Kongresa tijekom narednih pet dana. Dobio sam promotivne letke s prirodnim atrakcijama planina koje okružuju Sarajevo i upute kako ih posjetiti, u vremenu, kada ne budu predavanja. Nisam imao želju za tim preporučenim posjetama, samo sam iz pristojnosti uzeo letke i uputio se u sobu.

Istuširao sam se, presvukao i kratko odmorio. Ipak, odlučio sam razgledati grad jer Kongres počinje s radom tek u petnaest sati. Trenutačno je jedanaest. Izišao sam ispred hotela i pitao za taksi s vozačem koji dobro govori engleski jezik. Začudio sam se jer je većina taksista govorila engleski jezik. Sjeo sam u jedno taksi vozilo i tražio preporuku za vožnju kroz i oko grada. Kako mi je objašnjavao debeljuškasti taksista, zaputili smo se prvo prema Ilidži sve do Vrela Bosne. Vozio je sporo, kako bih mogao uživati u ljepoti koju je Bog podario Bosni. Poslije Ilidže, vozili smo se na Vidikovac na Trebeviću. Vidio sam Sarajevo i njegovu okolicu kao na dlanu. Oduševio sam se pogledom u kojemu sam istinski uživao, lijepo se vidio stadion Koševo, razne bogomolje i sve drugo po gradu. Sve mi je to objašnjavao taksista koji se osim vozača stavio u ulogu turističkog vodiča. Bio je sve vrijeme ljubazan prema meni. Na Humu mi se također svidjelo.

Sve mi je izgledalo lijepo, osim te mržnje među narodima, koju ne mogu nikako shvatiti. Mnogi narodi na svijetu su ratovali, međusobno se ubijali, ali su i prešli preko toga i oprostili. Narodi u ovoj državi nikako da oprostite prošlost jedni drugima, a ljudski je oprostiti.

Vratio sam se na vrijeme u hotel. Ljubaznom taksisti sam platio više nego je rekao, zbog truda koji je uložio. Točno u petnaest sati Kongres je počeo s radom. Na pozornici su se mijenjali doktori, znanstvenici iz oblasti genetike; najavljivali program rada koji će trajati još četiri dana. Najavljene su teme iz oblasti: Humana i medicinska genetika, Ekološka genetika, Biotehnologija i bioinženjering, Genetička toksikologija i Forenzička genetika. Predstavljeno će biti ukupno sedamdeset predavanja, iz svih navedenih oblasti, kroz usmena predavanja i prezentacije.

Više od polovice sudionika na Kongresu je iz inozemstva, pa je rad kongresa na engleskom jeziku. Prvi dan, aktivni rad je trajao samo dva sata. Sastojao se uglavnom od objašnjenja načina rada i uputa, te podjela po sekcijama i mjestima predavanja. Ja sam zapamtio samo ono što sam morao. Ipak, zapazio sam i zapamtio nešto puno zanimljivije od detalja rada Kongresa, jednu prelijepu doktoricu iz Švicarske

raspoređenu u moju grupu. Nakon završetka rada, moje su misli počele lutati kroz vrijeme 1992. godine, kroz patnje moje majke, koje je doživjela u ovoj zemlji, u svome rodnom mjestu. Sve mi se to u glavi pomiješalo s ovim današnjim dojmovima koje sam stekao za desetak sati boravka u Sarajevu.

Prividno, sve mi izgleda normalno. Ne mogu pojmiti da su ovi ljudi bili veliki nacionalisti u devedesetim godinama, koji su ubijali, palili i silovali, a rođeni su u ovako lijepoj zemlji.

Treći dio

Zainteresirala me Bosna i Hercegovina i njena povijest. Zanimljivo, jer u Münchenu nikad nisam htio čuti ni riječi o Bosni i Hercegovini. Često su je spominjali profesori, ali sam izbjegavao slušati i nisam obraćao pažnju.

Po dolasku u hotelsku sobu, pogledao sam promotivne letke koje su mi dali na recepciji. Među tim materijalom pronašao sam i kratku povijest Bosne i Hercegovine. Pročitao sam, i kako sam shvatio, ova zemlja postoji od ranog srednjeg vijeka. Imala je tešku i krvavu povijest. Poslije Prvog svjetskog rata stvorena je kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Tijekom Drugog svjetskog rata, vođa partizana Tito je uspio od šest republika: Srbije, Makedonije, Crne Gore, Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine napraviti jednu

državu, Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, koja se kasnije nazvala, Federativna Narodna Republika Jugoslavija, a onda poslije niza godina ponovno je preimenovana u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Svu vlast u rukama imala je Komunistička partija koja je vladala u njoj.

Država je imala napretke u gospodarskom razvoju i izrasla je u veliku vojnu silu ovog dijela Europe, ali je ostavila iza sebe velika međunarodna zaduženja. Smrću vođe Tita 1980. godine, počinje umirati i Jugoslavija. Izabrano je kolektivno predsjedništvo da rukovodi državom.

Klice nacionalizma koje su bile pritajene, počele su klijeti. Kolektivno predsjedništvo nije to sjeme nacionalizma uništilo, naprotiv pomoglo mu je da brže isklija. Ideje o preustroju Jugoslavije su počele rasti i brzo su izišle u javnost. Slovenija nije htjela nikakvu drugu tvorevinu, već samo svoju državu. Hrvatska i Makedonija, također. Crna Gora je ostala uz Srbiju u krnjoj Jugoslaviji. Bosna i Hercegovina je također htjela svoju neovisnost. U veljači 1992. godine, održan je referendum na kojemu je preko dva milijuna glasača dalo glas za neovisnost. Glasove ZA dali su uglavnom Muslimani i Hrvati, a veći dio srpskog naroda je želio ostanak u Jugoslaviji sa Srbijom i Crnom Gorom.

Ubrzo, poslije referenduma, nastaje pakao u Bosni i Hercegovini. Nacionalizam jednog naroda je probudio nacionalizam kod druga dva naroda. Počelo je neviđeno zlo. Pojam bratstva i jedinstva potonuo je duboko u zemlju, a klice nacionalizma izrasle iz nje i zahvatile narode...

Pročitah, u kratkim crticama, dio povijesti Bosne i Hercegovine. Koliko je točna, ne znam?. U meni je rasla neka napetost koja me je uznemiravala. Trebao sam spavati, ali nisam mogao. Iznova sam čitao o povijesti Bosne i Hercegovine, na internetu. Toliko ima različitih interpretacija njene povijesti na internetu. Zbunjen sam. Dolazio sam do nekih zaključaka, ali oni su bili samo produkt moga, možda pogrešnog, shvaćanja. Tolike godine, o Bosni i Hercegovini nisam želio ništa čuti od majke i profesora, a vidi sada, čitam da doznam povijesnu istinu, koju svatko od ovih naroda, izgleda, tumači na svoj način.

Nisam zaspao cijelu noć, samo sam nešto kratko kunjao. Alarm mobitela je zvonio u osam sati. Nije trebao zvoniti, u to vrijeme, već sam bio u kupatilu i završio sve potrebe i spremio se. Krenuo sam na doručak. U devet sati počinju predavanja. U mojoj sekciji bilo je oko tridesetak sudionika, sve doktori i znanstvenici koje nisam poznavao. Ugledah lijepu

doktoricu iz Švicarske. U popisima grupa piše da se zove Emma. Divno stvorenje. Prvi dan je određeno da moja sekcija sluša predavanja o humanoj i medicinskoj genetici.

Četvrti dio

Točno u devet sati najavljen je prvi predavač. Znanstvena titula mu je čuvena, ali mu ime i prezime nisam zapamtio. Počeo je s predavanjem. Govorio je o značaju genetike općenito za ljudski rod. Vidjelo se od samog početka da je dobro pripremljen za najavljenu temu. Jačina tona, dikcija i sve ostalo je bilo za deset, ali kakva korist kad ja nisam bio koncentriran i spreman za predavanje. Moji dojmovi o Sarajevu i o Bosni i Hercegovini mijenjali su se iz minute u minutu. Jednog trenutka, imam osjećaj da je sve ovo raj, a nakon kratkog vremena, da je sve ovo pakao u kojem su ljudi naučili živjeti. Od tih sam se misli i previranja osjećao kao zreo šipak, pred pucanje, nakon obilne kiše. Činilo mi se da ću svaki trenutak eksplodirati. Nisam imao nikoga poznatog da mu se izjadam, možda bi mi bilo lakše.

Prikupio sam snage i pokušao pratiti predavača. Čuo sam i razumio kako objašnjava značaj DNK-a za ljudski rod. DNK je otkriven ranih pedesetih godina dvadesetog stoljeća i skraćenica je za dezoksiribonukleinsku kiselinu - molekulu koja se nalazi u svim živim organizmima. Sadrži jedinstveni genetski kod koji određuje osobine živog bića. Pomoću DNK možemo odrediti genetsko podrijetlo kod ljudi i životinja.

Ova zadnja rečenica me toliko iziritirala da sam, potaknut ne znam čime, naglo ustao i bez javljanja za riječ povišenim tonom u nekakvoj izmaglici koja mi se navlačila na oči izustio:

- Tko će, bolan, u mom slučaju dokazati tko je moj otac i utvrditi moje genetsko podrijetlo!?

Tu sam rečenicu, kako mi je kasnije ispričala doktorica Emma iz moje grupe, nesvjesno izgovorio na različitim jezicima i potom izgubio svijest. Pao sam na stolicu u kojoj sam sjedio. Nastalo je veliko iznenađenje i zbunjenost zbog toga što sam rekao, a što mnogi, zbog brzine kojom sam to ispalio i miješanja riječi na različitim jezicima, nisu uspjeli razumjeti. Još je veća zbunjenost i panika bila zbog moga gubitka svijesti.

U okruženju su bili sve doktori i znanstvenici. Doktorica Emma je bila prisebna i odmah je provjerila

rad moga srca. Srce je radilo ubrzano, kako mi je kasnije rekla u bolnici kada sam potpuno došao k sebi.

Ponudila se da me prati u Hitnu pomoć. Nisam dolazio k sebi. Prebacili su me u Gradsku bolnicu, na nervno odjeljenje. Kad je obavljen prijem, doktorica se vratila na predavanje. Svi su pitali, tko sam uopće. Bili su iznenađeni mojom burnom reakcijom i nerazumljivom izjavom. Dva dana od dolaska u Sarajevo, punio sam se raznim saznanjima i osjećajima i morao sam puknuti. Kako i ne bih, pogodila me tema ravno u srce: svi ljudi na svijetu znaju tko im je otac, čak se i životinjama zna podrijetlo, a ja zbog skupine pohotnih divljaka, nemam pojma.

Kad sam se probudio, nisam znao gdje sam. Pipao sam se po tijelu, nisam osjećao nikakvu bol. Ubrzo mi je u obilazak došao šef odjeljenja. S obzirom da sam došao na Kongres iz Njemačke, pokušavao je od mene na njemačkom jeziku doznati, što mi se dogodilo. Još uvijek nisam mogao pojmiti zašto sam u bolnici? Jesam li se otrovao nekom hranom ili je nešto drugo u pitanju? Jesam li dobio kakvu terapiju, također nisam znao. Ništa me nije boljelo, jedino sam osjećao neku napetost i nervozu.

Oko petnaest sati u moju je sobu ušla jedna prekrasna žena. Prišla je mome krevetu, nasmiješila se

i ljubazno upitala: - Kako je moj kolega danas,- gledajući me ravno u oči, kao da još reče,- *bolan*?! Možda je tu riječ izgovorio i netko od pacijenata okolo, ili mi se jednostavno učinilo, nisam bio siguran. Znao sam da sam je negdje već vidio. Naprezao sam misli i onda se sjetih lijepe doktorice iz moje sekcije s Kongresa genetičara.

- Dobro sam, valjda dobro!- odgovorih na engleskom, sav zbunjen. Gledala me jedan trenutak pažljivo, a onda ispruži svoju elegantnu ruku i reče:

- Emma, Emma Kurt.

- Leon Weber.- odgovorio sam prihvativši nježni i njegovani dlan u blagi stisak.

- Što se ono dogodilo na Kongresu?

Šutio sam, nisam imao odgovor. Ustala je i otišla kod dežurnog doktora. Što je pričala s njim, ne znam?. Po povratku od doktora, rekla mi je da ću biti dobro, ali trebam ostati u bolnici do sutra na promatranju.

Nisam sumnjao u sugestije kolega doktora. Osoblje u bolnici se trudilo oko mene. Tu večer sam zaspao oko deset sati, do tada sam razgovarao s nekim pacijentima i medicinskom sestrom. Razgovarali smo na engleskom jeziku, a s doktorom odjeljenja sam govorio njemački. Nitko nije znao da razumijem i da znam pričati jezikom kojim oni razgovaraju. Ne sjećam se tko je bio zadnji sugovornik, taj me uspavao.

Nikada se u životu nisam potukao, ali te noći sam postao ubojica. I sanjam: Kod svoje sam bake u kući. Sjedimo. Baka mi priča neke lijepe priče iz svoga djetinjstva. Odjednom, bez kucanja u kuću upadaju četvorica vojnika. Mama je u svojoj sobi. Vojnici su vikali, ima li itko u kući. Mama i baka se javiše u isto vrijeme. Provirili su prvo u bakinu sobu. Mene iza vrata nisu vidjeli. Otišli su u maminu sobu i odmah su je u spavaćici izvukli u dnevni boravak. Strgali su svu odjeću s nje i počeli svoj divljački pir izživljavanja. Nisam to mogao gledati. Iza vrata, u bakinoj sobi, bila je obješena djedova lovačka puška sačmarica. Uzeo sam je, napunio i raspalio po njima. Dva stopljena pucnja, četiri pogotka. Svi vojnici padoše mrtvi. Nedaleko od bakine kuće nalazilo se jezero. Bacio sam ih jednog po jednog u vodu, progutale su ih zelene dubine.

Peti dio

Probudio sam se neobično raspoložen i rasterećen, ne mogu objasniti zašto. Nisam puno vjerovao u emocionalnu katarzu kroz san, a evo, uvjerio sam se. Nestala je ona napetost u meni. Oko deset sati, kolegica Emma mi je došla u posjet. Iskoristila je neku pauzu od dva sata i odmah došla. Zatekla me veselog i zadovoljnog zbog čega se i njeno raspoloženje popravilo. Upitala me, što se zbilo, pa tako raspoloženo izgledam? Odgovorio sam kratko:

- Sanjao sam da sam ih smaknuo svu četvoricu!

Po izrazu njenog lica vidio sam da ništa ne razumije, ja također nisam razumio što se to sa mnom događa. Istoga dana, napustio sam bolnicu i sutradan bio na predavanjima. Nisam više davao nikakve opaske predavačima.

Moj povratak na predavanja nitko nije primijetio, osim doktorice Emme koja je sjela pokraj mene, u zadnjem redu. Sviđala mi se od prvog trenutka kad sam je vidio, a sada još više, ne samo radi ljepote već zbog pažnje koju mi je iskazala. Govori engleski i njemački, po struci je kardiolog i veoma je ljubazna. Ono što se vidi očima, prekrasna je. Visoki stas, brineta, lice okruglo i popunjeno, oči smeđe i nemirne. Zrači ljubaznošću i veseljem i ne nosi nikakav prsten na rukama. To me veselilo. Pretpostavlja sam da je neudana.

Tijekom predavanja, diskretno sam bacao pogled na nju. Primijetila je, ponekad bi uzvratila pogled koji me ostavljao bez daha. U bolnici je bila pričljiva, a sad je, uglavnom, šutjela i smiješila se. To mi je odgovaralo u ovim trenucima dok mi je još bila zbrka u glavi i nije bilo jasno, što se to sa mnom dogodilo.? U krajnjem slučaju, više nije ni važno, sve se završilo kako treba, sve sam ih smaknuo i moja duša je, za sada, mirna.

Kada sam telefonom kontaktirao majku, nisam joj ništa rekao o svome kolapsu i bolnici. Stalno sam ponavljao da sam dobro i da sam oduševljen gradom. Ona se nije ni trudila pitati me gdje se nalazim, važno joj je bilo čuti da sam dobro. Kad sam joj se javio četvrti dan, s oduševljenjem sam rekao da sam upoznao jednu

lijepu, mladu doktoricu. Čak sam joj rekao da mi se dopada.

Majka je bila oduševljena s tom viješću, već mi dugo prigovara zbog ženidbe. Do sada nisam imao vremena ni razmišljati o tome. Uvijek sam mislio da će to jednom doći samo po sebi. Imao sam puno prijateljica, kao što ih imam i sad, ali to je za druženje i razbibrigu, u slobodno vrijeme. O ženidbi nisam mislio, samo me majka, ponekad, podsjećala na to. Emma je druga ženska osoba koja mi se svidjela u svakom pogledu. U gimnazijskim danima, sviđala mi se jedna djevojka koja je imala fizičke sličnosti s Emmom. Bio sam, izgleda, programiran na isti tip žena.

Peti i zadnji dan Kongresa je završen oko trinaest sati kada smo dobili certifikate o pohađanju predavanja. U mome certifikatu nije stajalo da sam bio odsutan dva dana. Nakon podjele certifikata pozvani smo svi na ručak i druženje. Sve sekcije su završile s radom u isto vrijeme. Restoran u koji smo pozvani bio je s ukusom uređen. Sve je izgledalo svečano. Nekoliko sudionika Kongresa je imalo let u ranim popodnevnim satima, pa su oni prije napustili restoran. Ja sam imao rezervaciju za München sutra ujutro u osam sati, mogao sam se opustiti.

Emma nije sjela za moj stol, ustvari nije ni mogla, jer su mjesta zauzeli drugi sudionici. Bilo mi je žao

zbog toga. Kasno je došla iz svoje sobe. Vidio sam je za drugim stolom u drugom društvu, uglavnom vidio sam je, valjda je i ona mene. Tijekom ručka atmosfera je bila opuštena. Organizatori Kongresa su pojedinačno ustajali i pozdravljali, zahvaljivali i zaželjeli nam sretan povratak.

Restoran se počeo prazniti. Često sam bacao pogled prema Emminom stolu, da mi se ne izgubi iz vida, da ne ode bez pozdrava. Trebam je obvezno vidjeti i zahvaliti joj za sve što je učinila za mene. Moram priznati, sviđa mi se. Poslije toliko godina, napokon imam prema nekome tako lijepe osjećaje.

Ugledah da je Emma ostala za stolom s još jednom ženskom osobom. Ja sam, također, bio za stolom samo s jednim doktorom iz Francuske. On je bio prezadovoljan organizacijom i kaže da je dosta toga naučio. Isto sam dao svoje pozitivno mišljenje o svemu, iako se dosta toga negativnog desilo sa mnom. Uputio sam mu ispriku zbog žurbe, pozdravio se, i otišao za stol kod Emme. Emma se vidno obradovala kad je vidjela da dolazim. Pokazala mi je stolicu pokraj sebe.

Ljubazno sam pozdravio obje dame i sjeo do Emme. Kolegica koja je sjedila s Emmom, za nekoliko minuta nas je napustila, pozdravila se s nama jer u dvadeset i jedan sat leti za Budimpeštu. Poželjeli smo

joj sretan let. Emma mi je rekla da ima let za Bern tek sutra ujutro. To me razveselilo, predložio sam da se odmorimo poslije ručka i oko osamnaest sati nađemo na recepciji hotela. Sve ostalo neka bude spontano druženje.

U zakazano vrijeme oboje smo bili na recepciji. Predložio sam šetnju do Bašçaršije i nazad. Krenuli smo po putanji koju nam je zapisala djevojka s recepcije. Išli smo Titovom ulicom do Vječne vatre, a onda smo prešli u ulicu Vase Miskina i tako došli do tog starog dijela grada. Izlozi po Bašçaršiji asociraju me na suvenirnice u Kapali čaršiju u Istanbulu koju sam posjetio prije godinu dana. Dugo smo promatrali izloge i divili se ručnim radovima. Emma je kupila za uspomenu džezvu i set fildžana. Ja sam to isto kupio za svoga direktora Poliklinike. Emmi sam kupio goblen Bašçaršije koji je gledala i pitala kako se to izrađuje. Bio je to mali znak zahvalnosti za sve što je učinila za mene. Iskrene su zablistala u njenim divnim očima. Puno se zahvalila na poklonu.

Poslije duge šetnje bili smo pomalo umorni i gladni. Vrijeme je bilo za odmor i večeru. Sjećam se da su nam preporučivali da kušamo ćevape u nekoj od mnogih ćevabdžinica po Sarajevu. Tu u blizini, ugledali

smo pred jednim ulazom nekoliko ljudi da čekaju u redu pred jednom ćevabdžinicom kako bi ušli. Stali smo u red. Ogladnjeli smo još više od opojnog mirisa ćevapa koji se širio cijelom ulicom. Nekoliko minuta čekanja i dobili smo mjesto za sjedenje. Naručili smo dvije porcije s kajmakom i čašom jogurta. Ćevapi su bili veoma ukusni i neobično lijepog mirisa. Kajmak se topio u ustima. Jeli smo slasno i smiješili se, bili smo prilično gladni i sve smo, do zadnjeg zalogaja, brzo pojeli. Kad si u lijepom društvu onda sve još bolje prija.

Povratak do hotela je bio lagan, bez ikakvog lutanja. Naš razgovor se, uglavnom, svodio na dane studiranja i dane liječničke prakse. Niti sam ja pitao Emmu nešto o njenoj prošlosti niti ona mene. Pretpostavljam da joj je bilo čudno i zagonetno ono dešavanje sa mnom. Ako se budemo nastavili družiti, mozaik će se složiti, bolje je da se slaže polako. Po povratku u hotel, popili smo kavu. Čini mi se da smo oboje glumili neku distanciranost, a u stvarnosti je bilo drugačije.

Kažu da se ljubav i sirotinja ne daju skriti. Možda sam umislio sebi da sam se svidio Emmi, ali priznajem, ona meni jeste. Bože moj, vrijeme će pokazati sve, rano je da joj to odmah kažem. Imali smo brojeve mobilnih

telefona, ako netko poželi nekoga, može nazvati i reći svoje osjećaje. Emma mi reče da je nekada nazovem. Također sam joj ponovio to isto i zahvalio se za sve što je učinila za mene. Pozdravili smo se bez puno emocija i otišli svatko u svoju sobu.

Šesti dio

Narednog jutra stigao sam na vrijeme u sarajevsku zračnu luku, čekirao kartu, predao prtljagu i uputio se u čekaonicu iz koje se ulazi u zrakoplov. Sve je teklo po planu, poletjeli smo na vrijeme za München. Poslije nekoliko minuta leta, misli mi je okupirala Emma. Razmišljao sam o njenoj ljepoti i ljubaznosti. Veoma mi se svidjela, puno mi je pomogla, a ja sam bio nekako hladan prema njoj. Razmišljao sam i pitao se, je li to muški osjećaj niže vrijednosti kad se nađe u društvu tako lijepe djevojke. Rekoh, jednom sam bio u ozbiljnoj vezi s lijepom djevojkom, ali se ne sjećam da sam bio tako ukočen u njenom društvu.

Kritizirao sam sebe cijelo vrijeme nakon rastanka s Emmom. Imao sam joj puno toga reći, spetljao sam se i zbunio, kao dijete na prvi dan škole. Toliko sam prijateljica imao i nikada se nisam tako suzdržano

ponašao. Trebao sam joj otvoreno reći da mi se sviđa. Možda mi njena osobnost to nije dopustila. Možda je neka njena energija stvorila zaštitni omotač oko nje, pa nisam mogao bliže, možda zato nisam izrazio ono što sam želio. Ako je ikada ponovno vidim, sve ću joj priznati. Bože, je li se meni učinilo da sam se i ja njoj svidio? Njena ljubaznost prema meni, njeni posjeti u bolnicu, osmjesi, riječi; sve me to zbunilo i napravilo od mene naivka da pomislim da se zaljubila. Stalno sam se pitao, je li to ljubav ili moja pretjerana imaginacija.

Analizu moga odnosa prema Emmi prekinuo je glas pilota koji je najavio slijetanje u München.

Uzeo sam taksi i najprije otišao do majke. Bila je subota, nije radila, kod kuće je. Povratak sina, poslije pet dana izbivanja, veoma ju je obradovao, uostalom kao što bi i svaku majku. Očekivala je moj dolazak, doručak je čekao na stolu, obilan i ukusan. Pričao sam joj o veoma uspješnom Kongresu i prijateljici Emmi. Ostala dešavanja oko mene i moj boravak u bolnici nisam ni spomenuo niti imam namjeru. Majka pojma nema u kojem sam gradu i državi bio.

Sve je pažljivo slušala i željela je da joj o Emmi pričam više. Vidim po njenim pitanjima da bi željela da joj kažem da mi se Emma (puno) sviđa i da sam se zaljubio. Nisam želio majci priznati koliko mi se

svidjela jer nisam bio siguran u njene osjećaje prema meni. Nakon nekoliko sati odmora kod majke, otišao sam u svoj stan koji se nalazi u susjednoj ulici. Moram priznati da sam poželio svoj dnevni boravak, lijepo ukrašen suvenirima i poklonima od mnogih dragih prijatelja i prijateljica, ali isto moram priznati da je ta ljepota ništa naspram nove ljepote koja se nastanila u meni: Emme koju stalno nosim u mislima.

U ponedjeljak sam stigao na posao točno u osam sati. Znao sam da gospodin Müller, direktor Poliklinike dolazi na posao uvijek ranije, otišao sam ravno k njemu, pozdraviti ga i pokazati certifikat o učešću na Kongresu u Sarajevu. Kad me ugledao, ljubazno me pozdravio, toliko da sam bio iznenađen. Prokomentirao sam u nekoliko rečenica Kongres i pokazao mu certifikat. Mobitelom je uslikao certifikat, a original vratio meni. Predao sam direktoru poklon, set za kavu, zahvalio mu što je baš mene odabrao za odlazak u Sarajevo. Nakon što mi je ljubazno zahvalio za dar, dodao je da svratim ponekad do njega na pauzi. Napustio sam ured, pomalo zatečen neočekivanom naklonošću primarijusa prema meni. Otišao sam na svoje radno mjesto.

Nisam ni sjeo za radni stol, kada sam začuo na mobitelu prijem poruke. Naravno, odmah sam

pogledao i vidio ugodno iznenađenje. Pisalo je:

- Jesi li dobro, kolega Leon? Emma.

Priželjkivao sam da mi se javi, ali kao da sam očekivao nešto prisnije i toplije, a ono samo, *kako si kolega*. Tako je to kad si previše umišljaš. Uvijek se mora misliti na zakonitosti, a posebice na akciju i reakciju, koliko daješ toliko dobiješ. Ništa više i nisam zaslužio.

Bože, kako sam mogao umisliti da sam joj se svidio. Nisam htio odmah odgovoriti, htio sam se malo ohladiti i tek sutra odgovoriti. Odložio sam mobitel od sebe i pokušao se udubiti i posvetiti poslu. Nakon par sati, zgrabio sam mobitel i zahvalio Emmi na brizi i javljanju. Također sam javio majci da mi se javila Emma iz Švicarske.

Ponovo sam analizirao odnos između nas dvoje. Možda sam joj se i dopao, ali neke osobe ne ispoljavaju svoje osjećaje tako lako i tako brzo. Doista, postoje ljudi koji teško priznaju svoje osjećaje. Ali postoje i žene koje pod svaku cijenu žele osvojiti muškarca koji je zgodan i na položaju, mnoge se pri tome služe raznim taktikama, neke i lažima. Jesam li naletio na zamku kod Emme? Što vrijeme više prolazi, ja sam sve opsjednutiji, stalno mislim na nju. Upecao sam se i nikako da otkačim njenu udicu iz svojih misli.

Već nekoliko dana pokušavam Emmu izbaciti iz misli; kad ono zadnjeg četvrtka u rujnu dođe opet poruka i to šireg sadržaja:

- Kolega Leon, bila bi mi čast da nekada budeš moj gost, možda i narednog vikenda ako si slobodan.? Pokazat ću ti grad Bern i okolne planine kao i sve ostale prirodne ljepote u tom dijelu Švicarske. Provjerila sam, imaš avion iz Münchena, a možeš putovati i autom, nije previše daleko. Ne znam imaš li auto. Pozdrav, Emma.

Odmah sam, sav sretan, proslijedio poruku majci i upitao je za mišljenje. Znao sam što će mi reći, ali svejedno, želio sam da mi potvrdi. Majčin odgovor je bio:

- Idi sine, malo je pravih djevojaka, pogotovo ako ti se sviđa.

Javio sam Emmi da bih volio doći, ali ne naredni vikend jer mi je već isplaniran, već prvi u listopadu, ako ona može tada. Odgovor je bio potvrđan.

Ova njena poruka me zbunila. Nisam više imao snage razmišljati o tome, jesam li joj zanimljiv kao muškarac ili nisam.? Umorilo me. Otići ću k njoj i uvjeriti se, ako me svojim ponašanjem još više ne zbuni. Baš sam naivan, ona se javlja drugi put, a ja još uvijek sumnjičav.

Moram priznati da sam brojao dane do polaska u Bern. Jedva čekam vidjeti Emmu i upoznati prirodne ljepote Švicarske o kojima sam puno čuo.

Doduše, bio sam u Zürichu jednom dok sam bio student. Grupa nas od deset studenata zaputila se jednog vikenda da posjetimo i vidimo taj grad. Putovali smo nekim kombijem. Ono što smo vidjeli i doživjeli oduševilo nas je. Švicarska je po prirodnim ljepotama najljepša zemlja u Europi pa i šire.

Sedmi dio

Lišće s drveća padalo je po staklu kad sam sjeo u svoj Audi A5. Bio je petak i odmah sam po završetku radnog vremena krenuo u Švicarsku. Stvari sam, već sinoć, stavio u prtljažnik da ne gubim vrijeme. Bern je udaljen četiristo trideset kilometara. Veći dio ceste je autoput, mislim da mogu stići za četiri sata, uključujući dvije kraće pauze. Krenuo sam oko šesnaest sati, a na odredištu bih trebao biti oko dvadeset sati.

Emmu sam obavijestio o planiranom vremenu dolaska. Dala mi je adresu koju sam ukucao u navigaciju. Nalazi se u predgrađu Berna, na samom ulazu, idući od Züricha. Iz toga pravca trebam i doći. Automobil je jurio autoputom. Koristio sam samo jednu pauzu jer sam bio nestrpljiv vidjeti Emmu. Želio sam se ponovno uvjeriti, je li ona doista lijepa onako

kako sam je vidio u Sarajevu.? Sve više je rasla želja u meni za tim bićem koje me čeka. Čudna je ljubav, krije se negdje, a onda odjednom bukne i okupira ti cijelo tijelo. Dok si u tom stanju slatke hipnoze, misli su usredotočene samo prema tom biću koje vlada tvojim srcem. Mislim da je bolje da ona ove moje osjećaje ne zna, mogla bi me iskoristiti ako je neiskrena. Pokušat ću ih skriti i glumiti kolegu kome se sviđa kao kolegica po struci. I dok stvaram kombinacije o pristupu Emmi, glas iz navigacije javlja da sam na cilju.

Pokušao sam naći mjesto za parkiranje i u tom trenutku ugledah kafić „Alpe kavve“ koji mi je Emma poslala kao destinaciju. Našao sam parkirno mjesto u blizini. Odmah po izlasku iz automobila, ugledah Emmu kako trči prema meni. Zagrlila me i poljubila u obraz. Ostali smo u kratkom zagrljaju. Kao da sam osjetio da joj tijelo drhti dok je bila pripijena uz mene. Čudni su ljubavni magneti, znaju biti toliko jaki da privuku nekoga iz Münchena u Bern, neke druge čak i na daleke kontinente.

Bili smo oboje zbunjeni započeti bilo kakvu priču, osim formalnih pitanja kako sam putovao i ima li što novo u Bernu. Pogledi su govorili više, ljubav se ne može skriti. Sjeli smo u kafić da dogovorimo planove za vrijeme mog boravka u Bernu. Emma je predložila da

budem kod nje u stanu, odnosno, da u petak prenoćimo kod nje, a u subotu u jednom hotelu na Blausee. To je Plavo jezero i jedno je od najposjećenijih jezera u Švicarskoj.

Složio sam se s prijedlogom i upitao:

- Oprosti, gdje žive tvoji roditelji, jesu li možda s tobom, u stanu?

- Kad sam upisala fakultet, moja majka F. udala se i prešla živjeti kod moga očuha, meni je tada ostavila stan. Stan je dvosoban i doista lijep. Uostalom, vidjet ćeš za dvadesetak minuta. Oca nisam nikada upoznala. To je duga priča. Oprosti, večeras ti ne bih pričala o tome. Večeras želim uživati u tvome društvu. Svidio si mi se još pri prvom susretu u Sarajevu, kao muškarac, od tada stalno mislim na tebe, a nakon ovog vikenda, nadam se da ćeš i ti misliti na mene. Povjerala sam prijateljici kako mi se svidio jedan kolega na putovanju u Sarajevo. Visok, sportski tip, plavih očiju i tamne puti, crne kose, nježan i obrazovan. Sve na svome mjestu. Jedino mi nije bila jasna ona tvoja izjava o nekoj četvorici koju si smaknuo u snu, kao i onaj ispad za vrijeme predavanja i povišeni ton pri izgovoru rečenice, *'ko je moj otac...*kada si u jednoj rečenici pomiješao tri jezika i izgubio svijest. Nisam te u Sarajevu željela pitati o tome.

- Nije sada vrijeme za objašnjenje onoga što se dogodilo u Sarajevu. Ako želiš da se opustimo i lijepo provedemo ovaj vikend, zaboravimo priču iz Sarajeva. Uostalom, kada dođe vrijeme za to, najprije ćeš ti meni ispričati kako si uspjela sve razumjeti ako sam pomiješao tri jezika, pa ću ti onda reći sve što treba. Emma se složila i predložila da krenemo u njen stan. Vozila je Mercedes ML 45 terenac, pratio sam je. Brzo smo stigli do dijela grada gdje se nalazio stan. Rezervirala je i parking za moj auto.

Ušli smo u stan. Odmah s vrata fascinirao me izgled, raspored prostorija, namještaj, kao i dekoracije i suveniri. U dnevnom boravku na stolu je bilo prekrasno cvijeće, boca crnog vina, ukrasne salvete i ukrasni svijećnjak za šest svijeća. Mislio sam da ja imam najljepši stan na svijetu, ali nije trebalo otići daleko da se uvjerim da nije tako. Uvijek ima bolje od boljega. Emma je ponudila da sjednem i odmorim se od putovanja. Odnijela je moj kofer u spavaću sobu, a potom nas poslužila nekim dobrim žestokim pićem. Nisam znao što pijem, iz pristojnosti nisam odbio, iako često ne pijem žestoka alkoholna pića. Kad popijem malo više, opterete me snovi i misli o četvorici vojnika.

Za kratko vrijeme na stolu se našlo nekoliko plata hladnih narezaka, švicarskih specijaliteta. Primijetio

sam više vrsta švicarskih sireva. Bio sam već poprilično gladan, počeo sam se posluživati. Emma je odčepila crno vino koje se nalazilo na stolu. Vino mi se pretvaralo u med i krv, cijeli ugođaj je bio poseban. Emma je svako malo odlazila do kuhinje i nešto novo posluživala. Jednog trena se našla iza mojih leđa. Zagrlila me i utisnula poljubac u moj vrat. Šapnula je:

- Osjećaj se kao da si kod kuće.

Preselio sam se u raj. Poslije ispijene druge boce vina bio sam potpuno zanesen. Sjećam se kad mi je Emma pokazala tuš kabinu. Kako sam se istuširao ne znam, znam da me Emma smjestila u krevet i rekla da se i ona ide tuširati. U udobnom krevetu, omamljen pićem, kratko sam utonuo u san. Probudilo me golo Emmino tijelo koje se prislonilo uz moje. Osjetio sam da mi tijelo gori. Ostao sam miran par trenutaka, pretvarajući se da spavam. Njena vrelna me totalno razbudila. Osjećao sam čvrstoću njenih grudi koje su mi se utisnule u leđa. Oba tijela su iskrila željom i strašću koja se akumulirala u njima još od boravka u Sarajevu. Naša ljubavna igra je sličila na dvoje hrvača koji se bore za pobjedu. Gubili smo se u vatrenoj igri sve dok se sladostrasna napetost nije prelila u smiraj nakon kojeg smo utonuli u san.

Strasti prožete ljubavlju su najjača sila koja se ispoljava u privlačenju, grljenju, poljupcima i izljevju najljepših osjećaja. Tako je ako su osjećaji obostrani. Ako je strast samo kod jedne osobe koja želi ljubavni odnos s drugom koja ne osjeća ništa ili to ne želi, onda je to nalik silovanju.

Toplo jutarnje listopadsko sunce probijalo se kroz staklo i zavjese Emmine spavaće sobe i nježno budilo dvoje usnulih ljubavnika. Sunčeve zrake su bile uporne dok nas nisu probudile. Otvorio sam oči i pogledao na sat. Bilo je već devet i pol'. Nije prekasno, normalno vrijeme za ustajanje vikendom, ali ako je u planu razgledanje grada i putovanje, poslije podne, na Plavo jezero, onda je vrijeme za ustajanje i doručak. Oboje smo imali želju voditi ljubav, ali bilo bi šteta raditi to na brzinu. Pred nama je cijela subotnja noć.

Osmi dio

U jedanaest sati, Emma i ja smo bili u Zoološkom vrtu u kojemu žive samo medvjedi. Grad Bern nosi ime po medvjedu, zbog toga je ovaj zoološki vrt posvećen i namijenjen samo za medvjede. Na tom istom mjestu oni imaju svoj park još od šesnaestog stoljeća.

Sljedeća zanimljiva destinacija koju smo posjetili je najvažnija znamenitost u Bernu, impresivna katedrala koja je najviša u Švicarskoj. Oduševio sam se tom građevinom i stilom gradnje. Da smo imali više vremena, mogao sam ostati u razgledanju cijeli dan.

Bern je upravno sjedište, u njemu se nalazi sjedište Vlade i Parlamenta, Bundeshaus. Tu prekrasnu građevinu počeli su graditi 1852. godine. Građena je oko pedeset godina da bi dobila današnji izgled.

Jedan od najznačajnijih znanstvenika u povijesti, Albert Einstein u Bernu je proveo nekoliko godina svoga života i rada. Tu je razvio slavnu teoriju relativnosti. Danas su u Bernu dva prostora posvećena njemu, to su muzej i kuća Alberta Einsteina. Pregledali smo ih površno, nismo imali vremena za detalje. Posjetili smo još i Zytglogge toranj s najpoznatijim satom u gradu, a po legendi, on je inspirirao Einsteina za osmišljavanje teorije relativnosti.

Oko tri sata, završili smo brzinski obilazak znamenitosti grada. Puno toga smo ostavili za moj naredni posjet. Bio sam oduševljen viđenim, a pogotovo saznanjem da je Albert Einstein boravio u ovom gradu. Njegovo mi ime puno znači. Uostalom, Bern je od 1848. godine glavni savezni švicarski grad. Smješten je u središnjem dijelu Švicarske na rijeci Aare. Po svojoj čistoći i prirodnim ljepotama spada u ljepše gradove svijeta.

Poslije obilaska grada, Emma je predložila ručak u jednom restoranu na rijeci Aare. Samo vrhunska ljudska mašta je mogla napraviti takav projekt za restoran. Inženjer građevine projektirao, majstori uradili, dekorateri ukrasili. Savršenstvo! Kad si unutra, imaš ugođaj da si na Alpama u šumi i slušaš cvrkut

mnoštva različitih ptica. Jednostavno, osjećaš se da si u raj u zemaljskom.

Brzo smo bili posluženi. Bez obzira što jedeš u takvom objektu, ostavlja na tebe snažan dojam. Cijeli ambijent me ostavio bez daha. Emma je predložila odlazak u stan, odmor i oko sedamnaest sati odlazak na Plavo jezero. Vožnja do Plavog jezera će trajati oko sat vremena uključujući i usputno razgledanje prirodnih ljepota.

Švicarska ima oko sedam tisuća jezera, a mi ćemo posjetiti jedno od najljepših planinskih jezera, Plavo jezero. To je malo jezero koje se skrilo unutar divnih Alpskih planina u dolini Kandra u Bernskom gorju. Nalazi se na nadmorskoj visini od 887 metara u netaknutoj prirodi. U neposrednoj blizini jezera nalazi se veliki lijepi hotel i restoran. U tom čarobnom hotelu Emma je rezervirala sobu za nas dvoje. Bio sam nestrpljiv uživo se uvjeriti u Emminu priču o Plavom jezeru.

Bilo je prelijepo u Emminom stanu, već sam rekao da je savršen u svakom pogledu, ali je još savršenije stvorenje koje ga je ukrasilo po svome ukusu. To stvorenje je savršeno i u ljubavnim igrama i vještinama. Moja greška je što sam kao muškarac bez puno akcije, ali nisam bez ljubavnog iskustva. Ipak, čini

mi se da su u većini slučajeva prve korake u svim mojim ljubavnim pričama poduzimale djevojke s kojima sam bio.

Zahvalio sam Emmi što je sinoć inicirala našu bliskost koja je prerasla u ljubavni čin. Započeo bih i ja, ali bi to sigurno počekalo. Nisam stidljiv, ali sam takav, volim da inicijativu preuzme djevojka. Takav stav se ugnijezdio u meni, ne znam od kada i, jednostavno, takav sam. Nekako mi je prirodnije da djevojka pokaže želju za taj čin, a ja prihvatim, ako mi se djevojka doista sviđa. Imao sam slučajeva i kad sam odbio voditi ljubav s nekim djevojkama koje su bile nasrtljive i samo su željele seksualni užitak. Volim sve ono što je prirodno, spontano i plod osjećaja. Nisam pristalica vođenje ljubavi s nekim bez istinskih osjećaja. To je onda za mene fizičko maltretiranje. Moj psihoterapeut, kojega sam počeo posjećivati nakon Sarajeva, kaže da je ovaj moj stav suzdržanosti prema ženama, podsvjesni strah od nečega što još kroz terapiju i seanse trebamo otkriti.

Poslije izgovorene moje zahvale i podsjećanja na strasne igre iz prethodne noći, Emma je rekla da me želi isti tren. Bilo je lijepo jer je bilo s voljenom osobom. Ne znam koliko vremenski smo bili prepušteni nježnostima, ali smo oboje u isto vrijeme utonuli u san.

Probudili smo se oko sedamnaest sati i istog trena skočili na noge radi odlaska na Plavo jezero.

Tamnoplavi Mercedes ML 450 penjao se bez problema kroz Bernsko gorje prema Plavom jezeru. Bili smo siti, odmorni, i veoma relaksirani. Emma je pjevušila pjesmu *I will always love you* dok je upravljala vozilom. Ja sam pogledao promotivni letak o jezeru na koje idemo a koji se nalazio u autu. Shvatio sam da je to biser prirode tirkizno zelene i plave boje

U promotivnom letku o jezeru bila je i jedna ljubavna legenda. Pročitao sam je. To je legenda o dvoje mladih koji su se voljeli na Plavom jezeru. Živjeli su u blizini jezera i viđali su se na jezeru skoro svaki dan; družili se, vozili čamcem i zabavljali. Jednog dana, mladić je pao s litice u jezero i utopio se. Djevojka je danima dolazila na mjesto pada mladića i tu tugovala za njim. Duge i duge dane čekala je svoga dragog. Čekala, plakala i na koncu kada je shvatila da povratka nema, bacila se u jezero i utopila. Legenda kaže da je jezero primilo boju njenih tirkizno plavih očiju koje je isplakala za svojim dragim.

Emma želi našu ljubav ovjekovječiti, pa me vodi na mjesto gdje se dogodila ta velika ljubav. Zaželjela je da se volimo jako kao mladić i djevojka iz legende. Uživajući u prirodnim ljepotama i čitanju legende,

stigli smo do hotela. Učinilo mi se da je vožnja trajala desetak minuta, iako smo putovali skoro dva sata. Tako je kad u zadovoljstvu obavljaš nešto. Parkirali smo auto i odnijeli kofere u hotelsku sobu. Odlučili smo odmah prošetati oko jezera i pogledati to čudo prirode. Sve je izgledalo puno ljepše nego što je opisano u reklamnom materijalu. Stvarni dojam je impresivniji od bilo kakvih opisa i fotografija. Nisam se mogao načuditi ljepoti i bojama jezera. Na trenutak sam se prisjetio legende da je jezero poprimilo boju očiju zaljubljene djevojke koja se utopila radi svoga dragog. Takvih snažnih ljubavi je malo.

Deveti dio

Povratkom u hotelsku sobu, upitao sam Emmu za jedno objašnjenje.

- Kroz naše vrijeme druženja, kao da sam nekad čuo da si izgovorila riječ *bolan*, ili mi se to samo pričinilo? Emma se nasmijala, pogledala me u oči, uhvatila za ruku i, umjesto na engleskom, počela pričati materinskim jezikom:

- Bolan, s tom riječju si i privukao moju pažnju kad si je izgovorio u Sarajevu, prije nego ti je pozlilo. Čini mi se da sam tada, od svih sudionika Kongresa, jedina razumjela što si u potpunosti rekao, jer si pomiješao tri jezika u jednoj rečenici i izgovorio je neobičnom brzinom. Nikada nešto slično nisam čula u životu. Zbog toga si mi djelovao tako tajanstveno. Zato sam ti prva priskočila pomoći i ponudila se osoblju Hitne da te

pratim u bolnicu i nadzirem tvoje stanje oporavka. A što se tiče te riječi 'bolan', to sam usvojila od svoje majke od koje sam naučila ovako govoriti. Mislim da ta riječ, ustvari, nema pravog značenje, nego se izgovara usputno kao poštapalica ili da pojača dojam nečega.

- Da, i ja sam je čuo i usvojio od majke.- progovorio sam materinskim jezikom, pomalo zbunjen i iznenađen dok slušam Emmu kako prilično tečno govori jezikom koji sam koristio samo u komunikaciji s majkom.

- Pitao si jednom za moje porijeklo, evo sad ću ti sve ispričati,- nastavila je Emma- moja majka F. rodnom je iz jednog rudarskog gradića u Bosni i Hercegovini. Ja sam rođena ovdje, u Bernu 1993. godine. Prvi put sam bila u Sarajevu onda kada smo se upoznali. Čula sam tada od tebe riječ *bolan* i neke druge koje si izgovorio u nekakvom afektnom bunilu, ali te tada nisam htjela pitati za objašnjenje. Kad sam te u bolnici upitala, kako si i na kraju dodala riječ *bolan*, željela sam ti staviti do znanja da imamo nešto zajedničko i da sam nešto više, nego samo kardiolog iz Švicarske. Čudno si me tada gledao, kao da nisi shvaćao, kao da nisi vjerovao da to čuješ iz mojih usta.

- Ali ja sam mislio da sam sve to umislio, nisam tada još bio potpuno došao k sebi, mislio sam da je sve

plod moga bunila u koje sam bio zapao, zato sam ti se obraćao na engleskom jeziku, koji je bio službeni jezik na Kongresu! Emma se nasmiješila i upitala:

- Od sada pričamo ovako?

- Smiješeci se, potvrdno sam klimnuo glavom.

EMMA

- Moja majka potječe iz veoma siromašne rudarske obitelji,- započela je Emma priču o majci- po završetku gimnazije u svome rodnom mjestu, odlučila se za studij agronomije u Beogradu. Tamo je imala rodicu koja joj je besplatno dala sobu za stanovanje. Bila je odlična učenica, tako je nastavila i na fakultetu. Sve ispite je davala na vrijeme. Kao takvu, marljivu i vrijednu, zavoljela ju je njena rodica, pa joj je osim besplatnog stanovanja ponekad davala i para, tako da nije morala puno tražiti od siromašnih roditelja. Na trećoj godini fakulteta, postala je prisna s kolegom Simom i brzo se zaljubila u njega, kao i on u nju. On je isto studirao agronomiju i bili su na istoj godini. Bio je veoma razvijen, smeđe kose i plavih očiju. Mojoj majci se puno svidio.

Poslije nekoliko mjeseci poznanstva i zabavljanja, odveo ju je svojim roditeljima u jedno malo mjesto kod Valjeva. Pripremljen je doček kao da je prosidba. Znali

su da je moja majka druge vjere, to im nije smetalo. Simo je bio iz bogate seoske obitelji, tako da joj je s njim bilo lakše živjeti u Beogradu. Za moju majku novac više nije bio problem.

Ali, Simina familija je imala problem: stariji je sin bio oženjen, kao i starija kćerka udana, ali nisu imali djece. Njihovi roditelji, Vaso i Koja su željeli unuke, a unuci nikako da dođu na svijet. Njima se žurilo da se i Simo što prije oženi. Možda će im on darovati željeno unučić. Čak je buduća svekrva nagovarala moju majku da zatrudni i rodi, da će oni brinuti o djetetu dok njih dvoje završe fakultet. Moja majka je šapnula budućoj svekrvi:

- Neću koristiti zaštitu, ako se dogodi, rodit ću!

Vrijeme je brzo prolazilo, majka i njen odabranik Simo su živjeli u velikoj ljubavi. Stanovali su zajedno, nisu se odvajali jedno od drugog. Svaka mjesečnica kod majke dolazila je na vrijeme, pričala mi je više puta. U nadi i želji da zanese i rodi dijete, to se ipak nije dogodilo.

Majka i njen budući muž na vrijeme su dali ispite i završili agronomiju. Oboje su imali želju da se što prije vjenčaju. Njihovu želju roditelji su prihvatili i pripremili raskošnu svadbu. Tri dana se jelo, pilo, sviralo i pjevalo, dokazivalo da su oni najbogatiji u selu.

Za troškove se nije marilo. Bogatoj porodici to nije rasipanje, važno je da unučići što prije dođu u kuću.

Svakome je njegova majka najljepša na svijetu, tako se barem kaže, zato je suvišno pričati koliko je bila lijepa moja majka. Pokazivala mi je nekoliko fotografija sa svadbe. Ono što se vidi na fotografijama, bila je prava ljepotica. Duga crna kosa je pokrivala njena ramena. Veselo i nasmejano, bijelo lice; čelo, nos i brada, proporcionalni, vrat dugačak, figura vitka. Izrazito crne oči su ubadale u srca i plijenile muškarce.

Nakon odbrane diplomskog, majka i Simo su počeli tražiti posao. Brzo su oboje dobili posao na jednom poljoprivrednom kombinatu u Bosni i Hercegovini. Čak su dobili i dvosoban stan što je bilo premija za tadašnje vrijeme i tako mlade ljude. Plaće su bile više nego dobre. Kaže se, nikad u životu ne možeš sastaviti dva dobra; sve su imali, ali im je nedostajalo dijete. Simini roditelji su to željeli iznad svega.

- Pola imanja bi dali za unučić!- uzdisali su često.

Moja majka je nagovarala muža da ode na preglede. Nije htio ni čuti. Govorio je da ona treba ići. Majka je išla i ginekolozi su utvrdili da nije do nje. To je ponavljala mužu, međutim, u tome je bio veoma tvrdoglav, nikako ga nije mogla nagovoriti. Majka nije znala šta je govorio svojim roditeljima, ali je primijetila

da su bili sve hladniji prema njoj. Jednom, kad je rekla svekrvi da bi trebali i mužev brat, i sestra, i Simo otići na preglede, toliko se naljutila da je svoju majku nazvala svakakvim pogrđnim imenima.

Vrijeme je prolazilo, život je tekao dosta dobro, samo se majka brinula što ne može ostati trudna. Poslije sedam godina braka, Simo je rekao mojoj majci da ne želi više živjeti s njom. Priznao je da je tu odluku donio po nagovoru roditelja. Ostavio je majci stan i otputovao u svoj gradić Valjevo u Srbiju. Na rastanku je zaplakao i rekao da više nikad neće naći tako dobru ženu. Volio ju je, ali su roditelji imali veliki utjecaj na naivnog sina. Nije imao svoje ja. Bio je neodlučan i u donošenju nekih odluka.

Deseti dio

Devedesetih godina dvadesetog vijeka, nadviše se tamni oblaci iznad Bosne i Hercegovine.- nastavljala je Emma. Ne nađoše se jaki vjetrovi da ih rastjeraju, pa se oblaci nadviše iznad sela i gradova. Nisu iz sebe izbacivali kišu, snijeg, ni grad, već klice nacionalizma koje zaraziše ljude mržnjom prema drugim nacijama. Dotadašnje često ponavljane izreke o bratstvu i jedinstvu, o čemu su se pjesme pjevale, nestadoše preko noći. Nastalo je neviđeno ludilo.

U Bosni i Hercegovini, živjela su tri naroda od davnina. Jedan od tih triju naroda je htio da bude u sastavu neke druge države, a druga dva naroda nisu bila za to, željeli su samostalnost. Zavladała je velika nacionalna mržnja; sukob svih protiv svijū.

Preko noći je nastao pakao. Počeo je u proljeće 1992. godine. Vojnici su upadali u kuće i stanove, istjerivali su ljude iz njih. Nekima su davali rokove da se isele, dok su druge odmah odvodili u logore. Po selima su većinom palili kuće, neposlušne muškarce ubijali, a mnoge žene i djevojke silovali na licu mjesta ili su ih odvodili u logore. Cilj im je bio očistiti naselja od drugih nacija.

Tako su jednog dana došli u stan moje majke i rekli da se iseli za nekoliko dana. Ona je mislila da će zaboraviti na nju. Treću noć došla su trojica vojnika i silovali je, sva trojica. Jedan joj je udario tako jak šamar da je pala na pod i podigla se tek kada su otišli. Na odlasku su rekli da se gubi iz stana što prije, inače će biti ubijena. Četvrtu noć se skrila kod komšinice druge nacije. Špijuni su radili, dojavili su za nju i mnoge druge gdje se nalaze. Sutradan je došlo nekoliko vojnika, pronašli su sve koji su se krili i autobusom ih odvezli u logor.

Koliko je majka mogla vidjeti iz autobusa, logor se nalazio negdje van naselja, u šumi. To je bilo neko prazno skladište. Bile su velike hale. Beton je bio umjesto drvenog poda. Tu su ih iskricali i smjestili u jednu halu. Unutra su zatekli tridesetak žena, a kasnije je dovezeno još tridesetak. Muškarci u logoru bili su

odvojeni u druge hale. Pri ulasku u halu stražari su im oduzeli sav nakit i vrijednosti koje su imali uz sebe.

Nakašljao sam se kako bih Emmi dao do znanja da joj želim nešto reći. Pogledala me je. Izvinio sam se na prekidu i predložio joj da popijemo kavu, da se odmori jer priča oko sat i pol. Zagrlila me, poljubila, zahvalila mi na pažljivom slušanju priče o sudbini njene majke. Naručili smo kavu, brzo je dostavljena u sobu. Zaista nam je dobro došla. Tada sam je upitao:

- Gdje je sada tvoja majka?- zamolila me da budem strpljiv, nastavila je:

- Prva tri dana boravka u logoru zatočenice nisu imale nikakvih radnih obaveza, izuzev čišćenja svoje hale i kruga ispred. Mlađe žene su počeli negdje odvoditi. U krugu logora je bila jedna česma s vodom. Tu su puštali po nekoliko žena skupa da se umiju i eventualno operu nešto od odjeće. Jedna oveća kanta je bila u jednom uglu hale. Sve fiziološke potrebe obavljale su tu pred svima, u tu kantu. U početku su se stidjele jedna druge, ali su se brzo navikle na tu sramotu. Užasan smrad širio se iz tog ugla po cijeloj hali. Hrana je bila loša, samo neke rijetke supe i mali komadi hljeba.

S muškim zatvorenjcima nisu imali nikakvog kontakta. Oni su bili u odvojenim halama. Ponekad bi

progovorili po neku riječ kroz žicu koja ih je odvajala, naravno ako stražara nije bilo tu. Često se čulo kako se stražari deru na muškarce i kako ih tuku. Žene još uvijek nisu tukli, ali su se derali na njih kao na stoku.

Jednog dana su odabrali pet mlađih i ljepših žena i odveli ih negdje. Mislile su da idu čistiti urede od starješina logora. Po povratku su ih pitali, šta su radile.? Ni jedna nije rekla, valjda su se stidjele. Jednog dana izabraše i moju majku u grupu, ubrzo je shvatila šta su jadnice radile i zašto nisu htjele pričati.

Odveli su ih u zgradu za oficire i starješine, smjestili u jednu sobu s pet kreveta. Poslije ručka počeli su dolaziti i birati žene. Neki su oficiri vodili žene u svoje kancelarije i tamo ih silovali, oni koji nisu imali svoje kancelarije silovali su tu u dežurnoj sobi pred svima. Čak su često i mijenjali žene. Šta god su predložili, morale su prihvatiti, inače su podnosile strašne udarce. I obični vojnici su dolazili da ih siluju i fizički maltretiraju.

Poneki vojnici i oficiri su se otkrivali po dijalektu i načinu govora, po tome se moglo zaključiti odakle su došli u Bosnu i Hercegovinu. Neki vojnici nekad se nisu mogli uzbuditi da bi obavili čin silovanja, pa su se opravdavali govoreći tiho na uho mučenica, nad kojima su se klatili u prazno:

- Ja to radim samo zato što moram, naređeno mi je!

Majka je u logoru ostala do polovine maja. U tom vremenu su je silovali desetak puta. Stalno je ponavljala:

- Rađe bih umrla nego da to moram ponovo proći, - i tome bi dodala- dabogda im se sjeme ukinulo, svima koji su nam to radili!

Uvijek je pričala o pravoj istinskoj ljubavi i strahoti silovanja. Teška srca radiš i posao koji ne voliš, a kamo li da te neko prisiljava na grubi seks uz fizičko zlostavljanje. Neki su se penjali na njih, ne radi seksualne želje, već da ih maltretiraju i što više ponize.

Petnaestog maja u ranim jutarnjim satima prozvali su majku da se ukrca u autobus s ostalim prozvanim ženama. Autobus je bio pun žena, djevojaka i djevojčica. Krenuo je u pravcu Zagreba.

Jedanaesti dio

Dok mi je pričala ratnu sudbinu svoje majke, zazvonio joj je mobitel. Javila se. Čuo sam da je netko bez daha izgovorio:

- Emma dolazi odmah, majka ti je loše, izgleda da je opet u pitanju srce, infarkt!

Emma je zadrhtala i uzvratila mu da će odmah krenuti.

- Leon, idemo natrag, odmah!- rekla mi je.- Moj očuh Michael kaže da je majka opet slabo. Srce je, imala je problema s time nekoliko puta.

Odmah je nazvala Hitnu pomoć dala im adresu, a potom je nazvala neke kolege doktore u bolnici. Zamolila me da ja vozim kako bismo što prije stigli. Nagazio sam po gasu. Emma je bila vidno potresena

viješću, smirivao sam je, govorio da će sve biti dobro. Kad je nazvala sve doktore koje je trebala, da bi što manje mislila o majčinom stanju, nastavila mi je pričati:

- U sabirnom centru u Zagrebu sve su žene pregledane i ispitivane o životu u logoru iz kojeg su došli. Moja majka je prijavila doktorici koja ju je pregledala da joj je izostala mjesečnica. Test je brzo pokazao da je trudna. Doživjela je teški šok zbog toga, sa svojim mužem Simom s kojim je živjela tolike godine, nije mogla zatrudnjeti, a sad trudna. Nekoliko dana nije mogla doći k sebi.

Organizatori prihvatilišta izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, tražili su za trudnice mjesto u drugim zemljama. Moja je majka dobila dozvolu za useljenje u Švicarsku. Tu je imala sreće. Odbor za prijem trudnica u Bernu primio je trudnice na najljubazniji način. Smještene su u udobne stanove. Svaka trudnica dobila je stan na uslugu. Majka je od doktora u Bernu dobila mogućnost izbora, ukoliko želi, može izvršiti abortus. Tražila je vremena da razmisli. Odlučila je odbiti abortus. Rodila me 2. februara 1993. godine. Porod je bio veoma lagan, skoro bez bola. Kako mi je majka jednom priznala kroz suze, u početku me nije nikako

voljela, čak me nije htjela ni vidjeti, osim kad bi morala, a poslije nekoliko mjeseci, ne bi me dala za sva blaga ovoga svijeta.

Majka me odgajala uz pomoć jedne bolničke sestre koja je dolazila u stan svaki dan. U isto vrijeme, majka je učila njemački jer bez poznavanja jezika nije mogla nigdje raditi.

Dok nisam napunila godinu, sestra bolničarka je dolazila svaki dan, a kasnije je dolazila po potrebi. Majka je imala socijalnu pomoć od koje je mogla solidno živjeti. Kada sam navršila tri godine, majka me preko dana davala u dječji vrtić, a ona je počela raditi u jednom staračkom domu. Jezik je već naučila, pohađala je kurs za njegovateljicu tako da je mogla obavljati te poslove. S plaćom je bila više nego zadovoljna.

U tom dječjem vrtiću upoznala je i zaljubila se u radnog kolegu Michaela, koji me je maloprije nazvao i javio za majku. Meni je tada bilo dvanaest godina, išla sam u osnovnu školu. Često su se viđali, išli na izlete, na večere, ali nije htjela ići živjeti kod njega. Željela je biti uz mene i brinuti o meni. Tek kada sam upisala fakultet, majka je prešla stanovati kod Michaela, a stan je ostavila meni. Ja sam tada već imala mladića s kojima sam voljela dijeliti vrijeme.

Prije nego smo došli do Emminog stana u Bernu, nazvala je Michaela da pita za majčino stanje. Rekao joj je da su već u bolnici, da požuri jer majka izgovara samo njeno ime. Zaustavio sam auto ispred Emmine zgrade, dala mi je ključ od stana i prešla za volan. Rekla je da idem u stan, a ona će doći kasnije čim vidi majku. Odjurila je u bolnicu.

Popeo sam se u stan i pitao se zašto nisam išao s njom u bolnicu.? Kada sam je, nakon petnaest minuta, htio nazvati da pitam za majčino stanje, shvatio sam da mi je, u onoj brzini, mobitel ostao u autu. Upalio sam TV i gledao nešto. Iscrpljen cjelodnevnim izletom i vožnjom, a još više ovom iznenadnom situacijom, zaspao sam. Kad sam se probudio, već je bilo jutro. Ugledao sam Emmu kako sjedi u fotelji, naslonjena dlanovima na čelo, kosa joj je padala prema naprijed i zakrivala lice.

- Emma,- pozvao sam je- zašto sjediš tu!?

Maknula je kosu s lica, ugledao sam njene crvene oči i lice podbulo od nespavanja.

- Što se desilo?- odmah sam ustao iz kreveta.

Tada se rasplakala. Prihvatio sam je u zagrljaj.

- Je li dobro sve, nisam te mogao nazvati, mobitel mi je ostao u autu? Kako ti je majka?

- Majka je sinoć... prije nego što sam stigla...u... umrla!.- jecala je.

- O, Bože!- izustio sam i privio je čvršće k sebi- Da sam znao, išao bih s tobom. Mislio sam da nije ozbiljno, da je aritmija...

- I ja sam mislila da je u pitanju samo aritmija koja joj se znala događati. Nakon što si izišao, brzo sam stigla do bolnice, ali sam zakasnila. Nekoliko minuta prije moga ulaska u bolnicu, majka je izdahnula. Zatekla sam Michaela na hodniku kako plače.

- Emma, jako mi je žao, žao mi je da nisam bio uz tebe. Oprosti, oprosti mi!

- U redu je!- rekla mi je.

Jedno smo vrijeme šutjeli, onda je Emma progovorila:

- Sinoć sam puno razmišljala o životu. Par sati prije majčine smrti, bila sam u najvećoj sreći s tobom, u blaženstvu. I onda...smrt... izgubiš najdražu osobu svoga života. Sve me to asocira na izreku koju sam čula od majke: Čašu meda još nitko ne popi, što je čašom žuči ne zagorči.

- Tako je - potvrdio sam joj - život je rađanje i umiranje i bez toga bi bio nezamisliv. Život moramo shvatiti, kad ga shvatimo, lakše je živjeti.

- Michael i ja smo jedine osobe koje smo zaplakale za mojom majkom. Sjetila sam se tolikih preminulih koje sam gledala u bolnicama. Nisam tada ni pomislila plakati. Samo kažeš sam sebi, takav je život. Ni od plača nema ništa, ali je to način izbacivanje tuge i bola iz sebe. Teorije su jedno, a stvarni život je nešto drugo, moraš ga razumjeti i vladati se onako kako ti osjećaji daju signale i poticaj. Kad smo se Michael i ja malo pribrali, pozvali smo pogrebno društvo. Ono će se pobrinuti za organizaciju sahrane, na dan kad to odlučimo napraviti. Michaelova obitelj ima svoju obiteljsku grobnicu, tako da je taj problem riješen.

Nakon što smo se spremili, predložio sam Emmi da iziđemo na svježi zrak, prošetati. U blizini stana je prelijep park. Emma je rekla da joj godi šetnja. Sve vrijeme čvrsto me je držala pod ruku. Oko četrnaest sati smo ručali u restoranu u blizini stana. Većinu vremena sam šutio, nisam pronalazio prave riječi. Emma mi reče da joj je majka bila sve, evocirala je uspomene na nju. U jednom trenutku je rekla:

- Neka se stide svi koji su joj radili one užase u ratu!

Podsjetio sam Emmu na svoj povratak u München. Vratili smo se u stan. Spakirali smo moje

stvari. Poljubio sam je i čvrsto zagrlio na rastanku, poželio sam joj snagu i mir u narednim danima. Rekla mi je da će ostatak dana provesti kod Michaela jer joj je teško ostati samoj.

Dvanaesti dio

Ostavio sam svoju tužnu prijateljicu Emmu u Bernu, a ja sam otišao za München. Morao sam otići, posao, majka i ostale obveze su me čekali. Emma mi je postajala sve draža. Imamo dosta sličnosti, podudarno poimanje o životu, naša sudbina i odrastanje je dosta slično. Životi su nam se ispleli i umrežili.

Stigao sam u München, u stan, ali ne znam, kako i kuda sam došao. Pretvorio sam se u robota koji je upravljao autom dok sam u isto vrijeme razmišljao o životu. Da je čovječanstvo, kroz svoju dugu povijest, bilo razumno, povijest ne bi bila dugačka kronika ludosti i zločina. Analizirao sam primjere moćnih pojedinaca koji su zagorčali život milijunima ljudi, upropastili njihove živote.

Što uradiše ljudskom rodu vojskovođe: Džingiskan, Aleksandar Veliki, Napoleon, Hitler i još stotine drugih diktatora i vojskovođa? Majka me učila o Bogu i Njegovoj dobroti, Njegovoj svemogućnosti, da On sve vidi, sve zna i sve može. Moje poimanje kaže: Bože, zlo koja nanese čovjek čovjeku se vidi. Po mojoj ljudskoj logici trebao si ih spriječiti jer Tebi je bilo lako ukloniti pojedince i zlotvore koji poubijaše i protjeraše tolike ljude, silovaše tolike žene. Ti si to mogao. Zašto to nisi uradio? Bože oprosti mi, Ti imaš svoje načine djelovanja koji nisu jasni meni ni mnogim drugim ljudima. Mnogi ljudi ne vjeruju da postojiš, upravo zbog toga se i dešavaju tako velika zla na kugli zemaljskoj, ljudi se ne boje konačnog suda.

Na zemlji vlada zakon jačeg. Bože, zašto ne interveniraš!? Ja vjerujem da postojiš, ali kako ostvaruješ svoje zamisli i naume, nije mi jasno.? Zašto nisi spriječio one zlotvore koji su zapovijedali u ratu 1992. da strategijom paljenja, ubijanja, progona i silovanja ostvare svoje ciljeve? Oni su ih ostvarili, preko sto tisuća ubijenih, preko dva milijuna protjeranih po svijetu; tisuće i tisuće djece, začete nasilno, rođene bez očeva, proklinju sudbinu, proklinju maloumnost dijela čovječanstva. Saberite sve suze

napaćenih zbog nećijih ludih ciljeva, pa ćete vidjeti kolika je to rijeka bola. Oteto je uvijek bilo prokleta, to je točno i kazna treba stići one koji rade zlodjela.

Boli i suze koje je podnijela pokojna Emmina majka F.; sudbina i suze moje majke J., uz desetke tisuća sličnih sudbina samo potvrđuju zakonitost života da *jači tabači!* Kako, Bože, možeš gledati na takve stvari? I svjetske velesile su sve to gledale i čudile se, što to radi čovjek čovjeku.? Ništa konkretno nisu uradile u sprječavanju zla u tom podneblju. Takav je dojam imala moja majka. Oprostite ako nije bilo tako! Bože, posebno tebe molim da mi oprostiš ako Tebe vrijeđam svojom logikom poimanja stvari.

Odmah po dolasku u München, javio sam se majci; trebao sam i prije, ali sam se zanio mislima o životu. Majčin glas je zvučao znatiželjno jer je očekivala moje dojmove o Emmi. Rekao sam joj istinu, a ne ono što bi ona voljela čuti. Poželio sam da me istina oslobodi.

- Majko, Emma mi se sviđa jako, ali u vremenu moga boravka umrla joj je majka koja je doživjela izbjegličku sudbinu kao i ti. Emmina majka je podrijetlom iz Bosne i Hercegovine, iz jednog srednjobosanskog rudarskog mjesta. Majko, ja Emmi nisam ništa pričao o tebi i sebi. Na onom Kongresu

genetičara bio sam u Sarajevu, nisam ti to rekao, imao sam tada jedan ispad po kome je Emma mogla nešto pretpostaviti. Sve znam majko, godinama znam, čuo sam one večeri kad si pričala prijateljici, a mislila si da ja spavam. Bio sam budan, sve sam čuo. Sutra ću doći do tebe. S tim riječima, završio sam razgovor. Umoran od svega, zaspao sam u dnevnom boravku.

Emma mi je javila da će sahrana njene majke F. biti u srijedu. Bilo mi je toliko žao jer nisam mogao ići. Ispričao sam joj se, imao sam zakazane važne termine i neodgodive obveze na poslu. Žalio sam jer sam u tim trenutcima trebao biti uz nju. U srijedu poslije podne, čuo sam se s njom i rekla mi je:

- Sahrana je obavljena po svim običajima sredine u kojoj je živjela, jer je tako želio Michael.

Narednih dana, Emma i ja redovito smo se čuli telefonom. U posljednjem razgovoru, pozvao sam je u posjet. Obećala je doći u drugoj polovici studenog. Tako je i uradila. Ustvari, Emma nije došla u München iz Berna nego iz Hamburga gdje je 27. i 28. studenog imala dvodnevno savjetovanje kardiologa. Tu su sudjelovali kardiolozi iz Austrije, Švicarske i Njemačke. Emma se sprema za specijalizaciju, tako da nastoji pratiti sve organizirane edukacije iz te oblasti.

Njemačka često organizira takve edukacije, pogotovo kad se pojavi neki novi lijek ili novi način liječenja.

Zrakoplov iz Hamburga sletio je u München u dvadeset i jedan sat. Bio je točan. Za petnaestak minuta, Emma se pojavila na izlazu. Lijepo je izgledala. Život teče dalje, bez obzira na sve. Zagrlili smo se, poljubili i uputili na parkiralište auta. Brzo smo bili u stanu.

Emma mi je prvo pričala o dvodnevnom savjetovanju kardiologa u Hamburgu. Dala je sve komplimente za sposobnost predavača i rekla da bi rado pohađala svaku edukaciju iz svoje struke. Potom je hvalila i komentirala moj stan. Nasmijao sam se i zamolio je da prestane s tom pričom jer me zastiđuje.

- Ja ne znam tako lijepo urediti stan kao ti. Osim što si dobar kardiolog, imaš puno smisla za estetiku i uređivanje.- pohvalio sam je.

Kroz priču smo došli do zaključka da se um bogati primanjem, a srce davanjem. Zato smo se neizmjerljivo darivali jedno drugom, nakon odlaska u postelju.

Prije spavanja, zamolio sam Emmu da se probudimo sutra ujutro do devet sati. Obećao sam joj jedno iznenađenje. Nije bila puno znatiželjna, možda je pretpostavljala o čemu se radi pa je šutjela. U devet sati

smo završili jutarnju rutinu. Pet minuta kasnije, zazvonilo je zvono na vratima. Otvorio sam ulazna vrata i na vratima dočekaao svoju majku J..

Sva sretna i uzbuđena, pogledom je tražila moju gošću Emmu. Ugledale su se i pošle u zagrljaj jedna drugoj. Udaljio sam se od njih. Što su govorile jedna drugoj, ne znam, ali znam da je moja majka jedva čekala da upozna moju novu prijateljicu Emmu. Naglasio sam novu, jer je bilo i drugih koje su se upoznale s njom. Majka je priželjkivala upoznati onu pravu, koja će skrasiti sa mnom. Možda je tako mislila pri upoznavanju sa svima do sada.

Za pola sata doručak je bio na stolu. Majka je spremila izdašan doručak kako bi pokazala svoju pažnju prema gošći. Pričao sam joj o Emminoj urednosti i pedantnosti, zato se majka potrudila da uzvрати isto. Neki ljudi brzo otkriju svoje osjećaje novim prijateljima, tako je i moja majka začas ugnjavila Emmu govoreći o želji da bi bila mirna kada bih se ja skrasio u braku.

Emma se mudro ponašala prema mojoj majci. Nije mogla njeno mišljenje ignorirati, ali joj je nezgodno bilo potvrđivati jer bi ispalo da jedva čeka da se uda za mene. Ja vjerujem u sudbinu pa kažem; ako je

suđeno, desit će se. Emma i ja imamo mnogo podudarnosti i sličnosti koje će nas najvjerojatnije spojiti u neraskidivu vezu. Nadam se da će se, nakon što Emmi ispričam svoju i majčinu životnu priču, magnetne sile pojačati i privući nas jedno drugome još više, da se nikada ne rastavimo.

Trinaesti dio

Moj boravak kod Emme u Bernu protekao je u ljubavi, upoznavanju grada, priči o Emminoj majci, kada se, na žalost, dogodila njena iznenadna smrt. Smrt je teško predvidjeti jer je bliža čovjeku nego jaka za vratom, tako se kaže. Moram Emmi uzvratiti lijepo gostoprimstvo. München je veliki grad i nemoguće ga je pregledati za nekoliko sati, pa čak i za nekoliko dana. Predložio sam joj razgledavanje grada i popodne priču o majci J.

Emma je sve prepustila mojoj organizaciji i realizaciji. Krenuli smo oko dvanaest sati, subota je, nije bilo velike gužve u prometu. Dok smo se vozili prema Allianz Areni, jer ćemo nju prvu pogledati, kratko sam pričao Emmi o povijesti Münchena.

Grad München je osnovan 1158. godine. Glavni je grad Bavarske pokrajine i treći grad po veličini u Njemačkoj. Ima oko dva milijuna stanovnika, leži u sjevernom predgorju Alpa, na nadmorskoj visini od 518 metara. Grad se širi oko stare jezgre utemeljene u dvanaestom stoljeću. München spada među vodeća europska kulturna središta, a posebice se ističe po modernom slikarstvu. Ubraja se u najposjećenija njemačka turistička mjesta. Tu veliku zaslugu ima Oktoberfest koji se od 1810. godine održava svake godine. Oktoberfest je 2011. godine posjetilo čak 6,9 milijuna posjetitelja. Međunarodna zračna luka je druga u Njemačkoj po prometu putnika.

Ispričao sam Emmi ono što mi je palo na pamet o Münchenu, uostalom, nisam ni mogao više jer smo stigli do prve planirane destinacije koju smo željeli posjetiti. Allianz Arena jedna je od novijih atrakcija, ujedno je jedan od najatraktivnijih europskih i svjetskih stadiona.

Nisam mogao zamisliti razgledanje grada, a da joj ne pokažem Crkvu svetoga Petra, poznatu kao Stari Petar, to je najstarija župna crkva i poznati sakralni objekt u Münchenu.

Odmah iz crkve Svetog Petra otišli smo u Katedralu Frauenkirche čiji tornjevi dominiraju središtem Münchena. To je najviša građevina u gradu, a zbog zabrane gradnje objekata viših od 99 metara, tako će neko vrijeme i ostati.

Na Marienplatzu smo se odmorili i popili kavu, to je glavni trg u gradu oko kojeg se nalazi većina značajnih gradskih znamenitosti. U blizini su i dvije gradske vijećnice.

Pokazao sam joj i Theresiewisen- Terezijine livade, prostor od 42 hektara površine na kome se održava najveća pučka proslava na svijetu, Oktoberfest.

Kako rekoh, za upoznavanje ovog grada trebalo bi nekoliko dana, a možda i tjedana. Emma i ja smo šetali gradom, razgledali znamenitosti i uživali. Posjete muzejima smo odgodili za drugu priliku.

U želji da što više posjetimo i vidimo, ručak smo odgodili nakon šesnaest sati. Odabrao sam jedan od najluksuznijih restorana u gradu. Nije bila velika gužva kakva inače bude. Oboje smo poručili pečena rebarca s kiselim kupusom za prilog. Atmosfera u restoranu je bila ugodna, bili smo sretni. Emma me već dva puta podsjetila na priču o majci koju joj dugujem ispričati.

Nakon dobrog ručka više mi je odgovarao odmor u krevetu, ali obećao sam joj ispričati.

Zvuči malo nevjerojatno da ja pričam obiteljsku priču, a nikada nisam bio u zavičaju svoje majke, samo jednom u Sarajevu. Majka J. mi je dosta toga pričala, po nekoliko puta, a potresnu ratnu priču o svojoj majci, čuo sam slučajno. Naime, majka je imala u Münchenu nekoliko prijateljica s kojima se družila, razgovarala i jadala, sažalijevala svoju sudbinu i sudbinu desetaka tisuća drugih žena iz Bosne i Hercegovine. U tim druženjima, majka je izbacivala iz sebe boli koje su je godinama mučile i progonile.

Tako sam jedne večeri, kada je jedna od prijateljica bila kod nas u gostima, na kavi, čuo najstrašniju stranu majčine priče, koju je krila od mene. Tada mi je bilo trinaest godina. Ležao sam u dnevnom boravku, nešto čitao i zaspao. Majka je počela svoju potresnu priču i uznemirila se. Zanimjela se, povisila ton i probudila me. Ležao sam leđima okrenut prema njoj. Pričala je kako su je vojnici zlostavljali. Bilo mi je neshvatljivo da na Balkanu ima takvih barbarskih plemena i divljih ljudi koji ne poštuju nikakva moralna načela i odredbe.

Četrnaesti dio

- Po majčinoj priči, moj šukundjed Mirko je pobjegao iz Imotskog u dolinu Neretve 1850. godine i tu se nastanio. Zašto je iz Imotskog došao u Hercegovinu, postoji legenda. Naime, moj šukundjed Mirko je imao brata Ivana koji je iz strasti ljubovao sa susjedovom kćerkom Julijanom. Ona je, po priči, bila zamamna i zavodljiva djevojka. Dvoje mladih je počinilo bludni grijeh. Za nekoliko mjeseci Julijani se ugledao stomak koji je rastao. Stezala se, ali trudnoća se više nije mogla skrivati.

Jednog dana, djevojčin je otac pozvao šukundjedova brata Ivana na razgovor. Ivan nije htio ni čuti da se oženi djevojkom. Nije ju volio, samo je iz strasti bio s njom. Volio je drugu, a kako je čuo, Julijana je osim

njega, usrećivala i neke druge momke u selu. Onda su Julijanin brat i dvojica njegovih rođaka napali na kuću šukundjeda Mirka. Šukundjedov brat Ivan se skrio negdje. Ostavljena mu je poruka: *Ženi Julijanu ili te nema!*

Ivan je pobjegao u daleki svijet. Šukundjedu Mirku je opet poslana poruka, ako se Ivan ne vrati po Julijanu, kuća će ti izgorjeti, a i ti skupa s njom. Preko noći je Mirko sa svojom ženom Ružom pobjegao u Hercegovinu, u dolinu Neretve. Izgradio je neku kolibicu i tu su nastavili živjeti. U toj kućici je rođen majčin djed Vinko, a poslije, u novosagrađenoj kući, i njen otac Jozo.

Kad je 1953. godine napravljeno Jablaničko jezero koje se prostire od Konjica do Jablanice, u dolini rijeke Neretve, tu je stvorena velika akumulacija vode za hidrocentralu, koja je tada bila najveća u bivšoj Jugoslaviji. Potapanjem doline Neretve, potopljena su mnoga sela, naselja, gospodarski objekti i vjerski spomenici. Tim ljudima, čije su kuće i imanja potopljeni, isplaćeno je obeštećenje za izgradnju novih kuća, uz jezero, ako im je ostalo nepotopljene zemlji ili negdje drugo, po želji.

Novac za potopljenu kuću, u dolini Neretve, dobio je i majčin djed koji je izgradio novu, nešto bolju kuću uz desnu stranu Jablaničkog jezera. U toj kući rodio se majčin otac. U tim krajevima, živjelo se siromašno. Otac je, nakon što se oženio, veoma mlad otišao u Njemačku. Radio je u Ulmu na građevini. Puno je radio i puno zarađivao. Često je dolazio kući svojoj ženi Ivki, a poslije i dvjema kćerkama koje dođoše na svijet.

Vidio je moj djed lijepe kuće po Njemačkoj, te je odlučio napraviti novu kuću. Narod kaže: „Para vrti što burgija neće“. Ispunio je zamisli. Za godinu dana, niče lijepa i po stilu gradnje veoma moderna kuća. Sve je išlo kako treba. Kćerke rastu, stasale su u prave ljepotice, u školi dobro uče, slušaju majku. Devedesetih godina majčin otac, moj djed se razbolje, te odmah pođe u mirovinu. Nije bio svjestan bolesti, nije puno ni mislio na nju, radio je oko svoje kuće, uživao je u plodovima svoga rada i truda, ali veoma kratko. Iznenada, u veljači 1991. godine, jedne noći, djed pade u komu i više se ne probudi. Tužna ostade baka, moja majka i njena mlađa sestra.

U Hercegovini kao i u cijeloj Bosni, nadviše se tmurni oblaci, koji umjesto kiše, posijaše klice nacionalizma. Nasta mržnja, ubijanje, paljenje i

protjerivanje. Svatko misli da je na svome, pa tjera one druge.

Tako to bijaše do strašne noći kad u kuću moje majke upadoše nasilnici.

Predložio sam Emmi pauzu kako bih se malo koncentrirao za nastavak priče. Emma je prihvatila prijedlog. Rekla je da odgodimo priču do dolaska u stan. Jedva sam to dočekaao. Po dolasku u stan, Emma me molila da pričam dalje. Napravila je kavu, servirala uz piće i čekala nastavak priče.

Sjećam se od riječi do riječi svega što je moja majka ispričala prijateljici, dok sam se pretvarao da spavam na kauču, upijao sam svaku riječ poput spužve. Ipak, umjesto da nastavim pričati, uradio sam nešto drugo. Zašto bih ja pričao, kad imam živog svjedoka u blizini. Pozvao sam majku telefonom i zamolio da dođe u moj stan, jer Emma želi čuti tužnu stranu njene sudbine. Majka je prvo negodovala, ali kad sam je ponovno zamolio, složila se i rekla da dolazi. Za pola sata je bila kod nas u stanu. Sjela je između nas dvoje, ja sam joj držao desni dlan, a Emma lijevi, kako bismo je potaknuli i ohrabрили. Uzdahnula je duboko, potom je položila obje ruke preko usta, zatim ih je spustila na grudi i krenula.

LEONOVA MAJKA

- Bio je početak siječanja 1993. godine. Dani su bili kratki jer se rano smrkavalo. Već u pet sati je počinjala noć. Toga dana, bilo je veoma hladno. Snijega nije bilo, ali se preko noći hvatalo debelo inje od kojega se sve bijelilo. Nikoga od susjeda nismo očekivali na sijelu, ali znalo se dogoditi da netko dođe i nepozvan. Ja sam sjedila u dnevnom boravku, mlađa sestra bila je u spavaćoj sobi, a moja majka u jednoj maloj sobi. Majka je bila jako bolesna. Poslije tatine smrti, stalno je bila boležljiva i tugovala za njim. Odjednom se vanjska vrata naglo otvoriše. Na pragu ugledah šest vojnika. Jedan od njih se izdera da budemo mirne i doda:

- Ovo je znači ta najljepša kuća u naselju, u kojoj stanuju dvije najljepše djevojke čiji je otac umro?!

Začu se lom u spavaćoj sobi. Dva vojnika su uletjela u spavaću sobu i vidješe kako preko vinograda netko pobježe prema jezeru. Moja sestra je iskočila kroz prozor i pobjegla. Istrčali su iz spavaće sobe i onaj što se derao pri upadu, zapovjedi toj dvojici da trče iza kuće i stignu je. Čulo se kako su pucali za njom. Bila sam u šoku.

Ostali su ušli u dnevni boravak i tražili od mene neko alkoholno piće. Imali smo rakije lozovače koja je

stajala u ostavi. Brzo sam ih poslužila. Tražili su nešto za mezu. Sve vrijeme, dok sam ih posluživala, pratili su me pohotnim pogledima. Jedan je pregledao sobu u kojoj je majka ležala i rekao ostalima da je sve u redu. Na što je mislio, ne znam. Majka je stalno ječala od bolova. Ovaj joj je zaprijetio, ako se pomakne s kreveta da će mene ubiti.

U dnevnom boravku smo imali kamin. Ispod njega je bilo dosta drva. U prostoriji je bilo toplo, radilo je centralno grijanje, ali je jedan od njih oštro rekao da naložim vatru u kaminu, jer je ugođaj uz kamin puno ljepši, pogotovu zimi. Razuzdali su se i počeli bezobrazno izražavati. Na moj račun su pravili nepristojne šale. Rakija lozovača je učinila svoje; ona ne miruje ni u buretu, a kamo li u ljudima. Zamolila sam da budu pristojni i tiši jer će ih majka čuti. Jedan je veoma drsko rekao da će me silovati pred majkom.

Skočila sam i pošla u spavaću sobu, a taj isti je uletio za mnom i odmah mi pocijepao kućnu haljinu, zgulio grudnjak i odvuкао me nazad u dnevni boravak. Naredio je drugom kolegi da otvori vrata sobe u kojoj je majka ležala. Majka je dobro čula što se događa, ali se zbog prijetnje nije smjela pomaknuti, bojala se da će me ubiti. Taj isti me je gurnuo da legnem ispred kamina

i skinem gaćice. Plačući sam to učinila. Dok sam plakala i čekala sudbinu, oni su se dogovarali koji će me prvi silovati.

Počela sam plakati glasnije, onaj glavni među njima, skočio je i opalio mi jak šamar. Soba se okretala oko mene i tada sam osjetila kako se popeo na mene. Ni on, a ni drugi nisu skidali odjeću sa sebe dok su me zlostavljali. Otkopčavali su samo šlic od hlača. Trudila sam se da ne ispuštam nikakve glasove da ne bih uznemirila majku. Njeno ječanje iz sobe, sve se više pojačavalo, bila je svjesna što se zbiva u dnevnoj sobi. Njeni jauci postali su nepodnošljivi i tim bešćutnim silnicima, pa su zalupili vrata sobe, da je više ne slušaju. Ipak, njeni prodorni jauci čuli su se i kroz zatvorena vrata.

Jedan je stalno bio na meni, a ostali su pili lozovaču kao vodu. Toliko su se napili da više nisu vladali sobom. Kad je četvrti došao na red, čim mi se približio, prolio se po meni prije nego je ušao u mene. Molila sam ih da se operem, ali mi nisu dopustili. Dvojica su me ponovno silovala, a druga dvojica nisu više mogli. Povaljali su se po ležajevima i počeli hrkati. Onaj glavni je ostao motriti na mene. Nije mi dao da se obučem. Kao da je uživao dok me je promatrao

poniženu i osramoćenu. Svaki moj pokret je gledao. Mislim da je bilo oko ponoći, kad se izderao:

- Jebem li vam slabićku majku, šta pijete kada ne možete podnijet, ustaj, diži se!

Počeo je vući i izbacivati jednog po jednog napolje. Samo što se međusobno ne pobiše. Meni je zaprijetio da ne smijem nikome pričati o ovome slučaju. Nestali su u hladnoj zimskoj noći, najhladnijoj koju sam ikada doživjela. Nisam smjela odmah ustati, bojala sam se da će se netko od njih vratiti. Tek kada sam se uvjerila da ih više ne čujem, ustala sam i zaključala kućna vrata. Tješila sam uplakanu majku koja je zapomagala, kao da je skrenula s pameti. Govorila sam joj,

- Majko, dobro sam ja, dobro, majko!

Dala sam joj tablete, protiv bolova i za smirenje. Kad se malo primirila, otišla sam u kupatilo gdje sam plakala i prigušeno ridala, dok sam prala njihovu prljavštinu kojom su me obešćastili.

Emma se rasplakala i zagrlila moju majku, majka je isto lijevala suze. Zakrilio sam ih obje rukama, kao ptica svoje ptiće.

Petnaesti dio

Nakon što su se emocije malo stišale, majka je nastavila pričati:

- Dvadeseti dan nakon upada vojnika u našu kuću, moja majka je umrla. Nije mogla podnijeti šok da joj četvorica vojnika siluju kćer, a uz to, ništa nismo znali o sestri, koja je pobjegla kroz prozor spavaće sobe. Tražila sam je danima, svuda, i stalno gledala u jezero, hoće li izbaciti njeno tijelo. Svaki put kad bih se sjetila onih pucnjeva za njom, sledila bi mi se krv u žilama. Odmah nakon majčine sahrane sam otišla u Mostar. Smjestila sam se kod jedne rođakinje privremeno, cilj mi je bio odlazak u inozemstvo. Ubrzo sam čula da nam je zapaljena kuća. Nisam imala nikakve volje za ostanak, a pogotovo kad sam doznala da sam trudna.

Tada mi više nije bilo do života. Čula sam da iz Zagreba šalju trudnice i miješane bračne parove u druge europske države, čak i u prekooceanske zemlje. Neka me voze što dalje i u pakao, ali ja više nisam željela ostati u toj zemlji. Sve mi se ogadilo i ništa više nije imalo smisla.

U Zagreb sam stigla preko Crvenog križa, bez većih problema. U sabirnom centru za izbjeglice, srdačno su me primili. Organiziran je liječnički pregled. Potvrđena je moja trudnoća. Dala sam izjavu o silovanjima i prijavila slučaj nestanka sestre. Izrazila sam želju da bih rado išla u Švedsku. Za nekoliko dana javili su mi da sam dobila odobrenje za useljenje. Ubrzo sam bila u Švedskoj, u Upsali. Prvi put sam vidjela takav red u organizaciji prijema ljudi i uopće organizaciju života u Švedskoj.

Bogata zemlja, zavela je red u svim oblastima života. Ja sam dobila garsonjeru, a poslije poroda su mi dali jednosoban stan. Jedina obveza do poroda, bila je učiti švedski jezik, educirati se za porod i njegovanje djeteta. Nisam mogla ni sanjati da tako nešto ima u svijetu. Novac koji sam primala od socijalnog ureda bio je dostatan za moje životne potrebe.

Sve je bilo u redu, osim činjenice da se nisam radovala porodu. Ni pomisliti nisam mogla da ću odgajati dijete, na silu začeto, i ne znajući čije je sjeme oplodilo moju maternicu. Mučila me i sama pomisao na sve i obuzimala me velika tuga. Nisam se odlučila na abortus iz straha od Boga, tako smo odgojene i naučene da je život nerođenog djeteta svetinja, a abortus ubojstvo. Ipak, mjesec dana prije poroda, žalila sam što to nisam učinila. Sve se lomilo u meni i nisam imala mira. Pomagala mi je sestra Inga, bolničarka, koja je skoro svaki dan navraćala kod mene provjeriti kako se osjećam.

Kad sam dobila bolove za porod, pozvala sam sestru Ingu i rekla da je došlo vrijeme. Bolnička kola su odmah došla i odvezla me u bolnicu. Sve više mi se stvarala odbojnost prema djetetu koje treba doći na svijet. Poslije nekoliko sati bolova, dječak je zaplakao. Htjeli su mi ga pokazati. Odbila sam. Četiri dana, nisam ga mogla ni pogledati, nešto me je priječilo da mu se približim i uzmem u naručje. Vakum pumpicom i prstima, sestra je izdajala mlijeko iz mojih bolnih, nabreklih grudi i na bočicu hranila bebu.

Petu noć nakon poroda, sanjam: od skrivenih novaca koje sam ponijela iz kuće, naručila sam

ubojstvo onog silovatelja koji je svime rukovodio i koji me prvi silovao; on se najviše derao na mene i udarao me. Bila sam sigurna da je on oplodio moju maternicu. Plaćeni ubojica ga je pronašao i ubio u njegovoj kući. Uvjero me u to po opisu njegove špicaste face i ožiljka niz lijevi obraz. Kad sam se probudila, osjećala sam da je neka težina spala s mene, tražila sam svoje dijete, koje je sada bilo samo moje. Nema više oca nasilnika! Dijete sam podojila i od tog trenutka, ono je postalo moja zvijezda vodilja kroz život.

Majci se prelomio glas zbog emocije, na trenutak je stala, pogledala me, a onda je iz nje ponovno provalio plač. Počela je me cjelivati, govoreći kroz suze:

- Oprosti... oprosti mi sine što sam te prezirala dok sam te nosila, što te nisam željela vidjeti, što te nisam prigrlila u prvim danima nakon poroda! Nisam tada znala drugačije, nisam znala da će sva moja bol i prezir, prerasti u neizmjernu ljubav prema tebi. Čim sam te stavila na svoje grudi, počeo si liječiti moju dušu. Sa svakim gutljajem mlijeka, koje si sisao, kao da si izvlačio bol iz moje duše. Ti si me tada iscijelio, sine moj! Da nije bilo tebe, umrla bih od tuge!

Njene riječi su me rasplakale, grlio sam je i kroz suze govorio:

- Opraštam ti majko, razumijem sve tvoje boli i patnje koje si proživjela, svu žrtvu koju si podnijela za mene! Hvala ti što si me rodila, što si se odlučila za život! Ne budi tužna, ja sam danas sretan čovjek, sretan jer imam tebe za majku! Nikada nisam osjećao nedostatak tvoje ljubavi, majko! Nikad!

Emma mi je brisala suze, ostali smo u šutnji neko vrijeme, samo su se čuli uzdasi i jecaji. Da bi razbila muk koji je zavladao, Emma reče:

- Sad mi je jasno sve ono što se desilo u Sarajevu, tvoj revolt zbog nemogućnosti otkrivanja porijekla i pitanja *'ko je moj otac*, sad znam i šta je značio onaj tvoj san. Hvala ti majko na ovoj ispovijesti- obratila se mojoj majci i ponovno je poljubila- sad mi je sve jasno.

Potom je natočila piće svima, pružila nam čaše u ruke, kucnula i nazdravila za ljubav i život. Emma, doista, zna svaku situaciju i atmosferu pretvoriti u pozitivnu, zna razgaliti i razdragati srce. Svima nam se vratio osmijeh na lice. Nakon što se majka smirila, popila je još i gutljaj vode i nastavila:

- Imala sam u Münchenu prijateljicu iz srednje ekonomske škole koja je imala svoju firmu. Svaki put kad bi se čule, uporno me nagovarala da se preselim u Njemačku. Uvjeravala me je u odličnu plaću i odlične

uvjete za odgoj djeteta. Pristala sam, preselila se, noseći sina u naramku, i nisam se pokajala. München je ipak veći grad, kulturni centar Bavarske.

Trebalo je nekoliko mjeseci boravka i prilagodbe, učenja njemačkog jezika, nakon čega sam počela raditi u uredu kod prijateljice kao ekonomist. Dobili smo dvosoban stan od grada za koji sam plaćala samo 30% najamnine. U drugoj ulici od stana nalazila se škola. Početkom sedme godine, Leon je krenuo u školu. Od prvog do osmog razreda, bio je odličan učenik i bila sam ponosna na njega. Još uvijek sam.

Majka je stala, ponovno me poljubila i rekla da treba krenuti u svoj stan. Poljubila je i Emmu. Emma ju je zagrlila i zahvalila joj još jednom na teškoj i bolnoj isповijesti. Otpratio sam je do vrata i ponudio da je odvezem do stana.

- Ne, ne treba, hvala ti, šetnja će mi dobro doći, samo vi nastavite druženje.

Kad sam sjeo do Emme, rekla mi je:

- Mi nismo ni svjesni kakve su veličine naše majke! Trebalo je sve to proći i odlučiti se za život! To mogu samo majke, istinski heroji!

Potvrdio sam joj. Tada me zamolila da nastavim pričati o sebi.

- S odličnim uspjehom u školi mogao sam upisati gimnaziju, što sam i uradio. U gimnaziji sam učio latinski i starogrčki, a već sam govorio njemački i engleski. Nitko u školi nije znao da znam govoriti i jezikom svoje majke. Čitao sam puno knjiga i to na svim navedenim jezicima. Imao sam dara za jezike, ali sam ipak upisao medicinu na "Univerzitetu Ludvig Maksimilijan" u Münchenu. Na studiju, također, nisam imao nikakvih problema.

Mnogi su se žalili na predmet iz anatomije čovjeka, a ja sam ga položio od prve. Za mene je i medicinu bilo lako završiti. Majka mi je pružala sve moguće uvjete za učenje, kao i za slobodne aktivnosti. Izlazio sam s prijateljima, bavio se sportom, svugdje sam stizao, jer, ako, hoćeš samo moraš imati dobru volju i želju za raspored dnevnog vremena. Sada se pripremam za specijalizaciju iz patologije. Praksu sam radio na klinici Grosshadern, tu sam se i zaposlio, tu mi je prekrasno, poštujem kolege i oni mene.

Kada sam bio na petoj godini medicine, uz majčinu pomoć, kupio sam ovaj stan u kojem sam i danas. Ipak je velika prednost kada si u svome stanu. Lakše je učiti, ugostiti prijatelje, glasno razmišljati, glasno slušati glazbu, živi se slobodnije i ugodnije. Kod

majke mi je bilo lijepo zbog njene brižnosti i njene kuhinje. Ali, brzo sam se priviknuo na samostalnost.

Emma, kad smo bili na Plavom jezeru, pričala si o sebi, tada ti je, na nažalost, očuh javio za tvoju majku i nisi dovršila svoju priču. Podsjetio sam je i zamolio da sada nastavi. Prihvatila je:

- Ja sam, također, bila odlična učenica od prvog do osmog razreda. U gimnaziji sam bila vrlo dobra i odlična. U trećem razredu gimnazije, naišli su mali problemi. Zaljubila sam se.

Umjesto da učim, lagala sam majci da moram na dodatne nastavne aktivnosti, a ustvari sam išla na ljubavne sastanke. Imala sam te godine dva proljeća, jedno stvarno i drugo još stvarnije u meni. Ono u meni, nije se zelenilo i cvalo, ono se razlijevalo u tisuće boja, s tisućama poljubaca koje sam pružala mladiću u koga sam bila zaljubljena. Majka je saznala za to i potrudila se savjetovati me da učim, ali i da volim, istovremeno. Poslušala sam majku. Od tada pa nadalje, bila sam dobra učenica, a istovremeno imala vezu i sve je djelovalo kako treba. Otela sam se osjećaju da je škola nevažna. Naučila sam vrijeme racionalno koristiti. Majko, hvala ti na tome! Poslije gimnazije, upisala sam medicinu na Univerzitetu u Bernu. Opredijelila sam se

za kardiologiju, jer je moja majka stalno imala srčane aritmije.

Na fakultetu sam imala problema, ali nisam izgubila ni jednu godinu. Svega je bilo, koristila sam sva studentska prava i privilegije. Mislim da su profesori vidjeli moju veliku želju da završim medicinu i bili su, pomalo, tolerantni prema meni. Nisu znali ništa o mome porijeklu. Možda će nekada pročitati u nekom romanu. Praksu sam radila u "Inselspitalu" u Bernu. Poslije diplomskog, tu sam ostala raditi do danas. Prekrasno mi je, cijenim kolege i oni cijene mene. Prebačena sam u odjeljenje kardiologije i pripremam se za specijalizaciju. Eto Leone, to bi bilo sve što si htio znati o meni. Sve karte su na stolu, nema ni jedne skrivene.

- Da,- potvrdio sam- trebalo je imati jake nerve i saslušati sve ove priče o ratnim strahotama, ali kad čovjeka nešto interesira onda sve izdrži. Nas dvoje imamo tako slične sudbine, a prije nego smo doznali sve pojedinosti, zbližili smo se i postali toliko prisni. Čovjek uči i mijenja se dok je živ. Rekao sam majci da mi Bosna i Hercegovina ne treba, da nikad neću tamo otići. Vidiš kako okolnosti mijenjaju uvjerenja. Nikad ne reci nikad, potvrđena je mudrost; čovječe, nikada ne reci

ne, jer otkud znaš, što se može dogoditi u životu. Evo, upoznah tebe koja si podrijetlom iz zemlje u koju se zakleh da nikada neću stupiti nogom. Iste su nam sudbine, oboje imamo krv od toga tamo, kako sam ga nazivao ranije, divljeg naroda. Mi smo se ovamo školovali, formirali svoja mišljenja i teško možemo razumjeti te podjele i tu međunacionalnu mržnju.

Pričao sam ti da puno čitam i poimanje mi se mijenja, na bolje ili na gore, na znam, neka to drugi kažu. Proces odgoja i preodgoja traje dugo, ponekad i predugo. Ništa ne ide preko noći. Važno je da je krenulo. Desetci tisuća ljudi iz Bosne i Hercegovine, radnika i intelektualaca su u zemljama zapadne Europe ili u prekomorskim zemljama, gdje je gospodarski i kulturni razvoj na zavidnoj razini. Neka ljudi rade, zarađuju, nešto lijepo vide i usvoje i sve to donesu u svoju domovinu iz koje potječu. Tako će sudjelovati u procesu preobrazbe svoga zavičaja. Neka svatko od njih donese gram kulture i gospodarskog napretka i ta će zemlja jednoga dana procvasti.

Čula si kako je moj djed vidio lijepu kuću u Ulmu, precrtao je na papir i taj nacrt dao majstorima i moderna kuća niknula za godinu dana. Neka tako urade svi, eto napretka i blagostanja. To će doći, mada

neki politički odnosi to usporavaju, kao i opsesije nacionalizmom nekih glava, i to guši stvarni napredak. Ljudi u Bosni i Hercegovini su jednostavno osuđeni jedni na druge i moraju naći modus življenja.

U Kanadi živi oko sto pedeset nacija. Kanada kao zemlja napreduje i u špici je razvijenijih zemalja svijeta. Kako je to riješila? Uvela je stroge zakone za nacionalna vrijeđanja i sva druga remećenja javnog reda i rada. Eto načina! Ako nećeš poštivati zakone milom, hoćeš silom ili velikom kaznom, pa makar bio kažnjen moj brat, rođak, žena, dijete, najdraži prijatelj ili bilo tko drugi! Tako se stvara red s poštivanjem zakona.

Draga Emma, oprosti zbog pametovanja, ponijelo me, vrijeme je da idemo negdje na dobru večeru. Potražićemo neki poseban restoran.

- Poslije ovih saznanja i priče tvoje majke, nije mi baš do jela, najradije bih se izdvojila negdje, povukla u samoću i analizirala naše sudbine, detalj po detalj. Fascinantna mi je slučajnost da se nas dvoje nađemo i postanemo bliski u domovini naših majki- rekla je Emma i dodala - ipak, pođimo na tu večeru.

Šesnaesti dio

Tijekom večere Emma se sjetila moje tetke koja je pobjegla iz kandži silnika, one večeri kada su mi silovali majku. Zamolila me da joj ispričam što znam o njoj.

- Sve znam, one večeri, kada je pobjegla kroz prozor, skrila se u neku baraku u blizini kuće, uz jezero. Dvojica vojnika koji su je otišli tražiti, vikali su, pucali iz pištolja u zrak da je uplaše. Kada su naišli pokraj njenog skloništa, provirila je kroz jednu rupu i ugledala školskog druga s kojim je bila u vezi. Taman je tu pripaljivao cigaretu i svjetlost je obasjala njegovo lice. Javila se, izišla napolje, kako bi je prepoznao.

Kada je ugledao djevojku ispred sebe, iznenadio se i ispričavao da nije znao u čiju kuću ide.

- Naređeno nam da idemo u tu kuću, a ja ustvari nisam znao gdje je tvoja kuća - pravdao se.

Vjerovala mu je i njegovo ime nikad nije htjela odati. Rekao je tada onom drugom vojniku da može ići, zaprijetio mu da nikome ništa ne priča, a on je ostao s tetkom. Predložio joj je da odu u jednu kuću prespavati, jer nije znao što je sve ona okrutna grupa uradila njenoj sestri i majci i nije bio siguran, ako se vrate u kuću, da će je moći zaštititi od njih. Tetka je imala jedan uvjet. Tražila je da je prije jutra odveze čamcem do brane jezera i tu iskrca. O planu koji je imala, nije htjela pričati. I stvarno ju je odveo čamcem do brane jezera. Tu su se rastali. On se vratio nazad, a tetka je izašla na cestu i stopirala do Zagreba. Promijenila je nekoliko vozila do željene destinacije. Stigla je u Zagreb živa i zdrava. Imala je dvadeset godina. Nakon nekoliko dana, ukrkala se u autobus za Milano. Talijanski Crveni križ tražio je pedeset izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Poslali su veliki autobus. U Milanu nisu imali najbolji smještaj, ali za moju tetku nije bilo problema. Neki ljepotan iz odbora za prijem izbjeglica zagledao se u nju i nakon nekoliko dana, preselila se k njemu u stan. Nije se pokajala. Dobila je s njim dva krasna sina. Odmah po udaji, njen

muž Giovanni je kontaktirao Crveni križ u Mostaru i obavijestio da je ona živa i zdrava. Javili su mojoj majci, još u vrijeme, dok smo boravili u Švedskoj. Nakon toga su bile u stalnom kontaktu.

Bilo mi je petnaest godina kada smo majka i ja putovali iz Njemačke u Italiju. Imali smo želju vidjeti tetku i čarobnu Veneciju. Tetka je ondje doputovala sa svojom obitelji iz Milana. Sve je bilo po dogovoru, našli smo se na Trgu svetog Marka. Upoznao sam tetku, njenog muža Giovanija i dva rođaka, starijeg po imenu Adamo i mlađega po imenu Belin. Veoma lijepa obitelj. Pretpostavljam da je majka, već prije telefonom, ispričala tetki kako sam došao na svijet.

Njih dvije su razgovarale kako su uvijek međusobno pričale od djetinjstva, a tetak i ja, kao i moji rođaci, na engleskom jeziku. Rođaci su bili malo mlađi od mene, jedan godinu dana, a drugi dvije. Tetka je tada bila u zrelim godinama, još uvijek radi i izgleda lijepo i atraktivno. U sretnom je braku što je siguran preduvjet za kvalitetan život.

Kao i svaki rastanak i ovaj je bio pomalo tužan. Pozvali smo tetku i njenu obitelj da nas posjete u Münchenu. Nekoliko puta kasnije uzvraćali smo posjete jedni drugima.

Hvala Bogu da je tetka dobro prošla one nesretne noći kada ju je mogao stići metak. U svakoj nesreći ima i sreće. Slučajan susret s dečkom iz škole i njegova pomoć da se izvuče iz bosanskohercegovačkog ratnog pakla. Drago mi je da je odmah po dolasku u Milano srela dobrog čovjeka koji joj je podario istinsku životnu sreću i oslobodio je kompleksa izbjeglice što utiče na ljudsku psihu i daje osjećaj niže vrijednosti.

Sedamnaesti dio

Oboje smo bili suglasni da nam je potreban odmor i da nakon večere idemo što prije u stan gdje ćemo se prepustiti valovima svojih osjećaja. Nakon bujice tjelesnih i duševnih senzacija, utonuli smo u san. Lijepo je osjećati spokoj u zagrljaju voljene osobe.

Nedjelju ujutro, u vrijeme doručka, opet je došla moja majka pozdraviti Emmu. Po mome mišljenju, Emma joj se jako sviđa. Poslije doručka, majka i ja smo odvezli Emmu u zračnu luku. Bili smo s njom do čekiranja karata, pozdravili se i zaželjeli joj ugodan i sretan let. Majka je suznih očiju dobacila na rastanku:

- Emmice, ako te slučajno Leon nije zvao da ponovo dođeš u München, pozivam te ja!

Nekada se govorilo za one koji se vole, a daleko su: „Pisma lete i tamo i ovamo, na svakom je srce naslikano“, a sada u ova moderna vremena može se reći: Poruke lete i tamo i ovamo, na njima su žive slike i prizori. Doista je Emma s porukama znala i pretjerati. Ponekad mi se činilo da ništa drugo ne radi. U tim porukama je bilo svega: ljubavnih izljevova osjećaja, slika s posla, slika s putovanja po bernskom okrugu, slika i videa druženja s prijateljicama i prijateljima. Ja sam bio okupiran knjigom, želio sam do travnja 2022. godine specijalizirati patologiju. Sugerirao sam i Emmi da završi specijalizaciju na kardiologiji, a poslije ću joj predložiti jednu humanitarnu ideju o kojoj puno razmišljam.

Odgovarao sam Emmi na poruke, ali ne na svaku. Na sve ljubavne sam odgovarao, da volim i ja nju, nisam imao vremena komentirati kojekakve slike. Vrijeme je brzo prolazilo. Kada si zauzet radnim obvezama, onda i ne znaš kako je i kad prošlo. Emma je predlagala da se vidimo oko polovice prosinca, na žalost, taj prijedlog nisam mogao prihvatiti. Direktor naše Poliklinike Martin Müller, najavio mi je trodnevni seminar patologa u Kopenhagenu i to 18., 19. i 20. prosinca 2022. Taj termin mi je odlično odgovarao, a za Emmu

sam planirao drugi termin- doček Nove godine u Garmisch-Partenkirchenu. To je vremenski blizu, desetak dana nakon što se vratim sa seminara iz Kopenhagena.

Osamnaestog prosinca, u jutarnje sate stigao sam u Kopenhagen, u jednu od njihovih zračnih luka. Smjestio sam se u rezervirani hotel Admiral. Nisam imao nikakve primjedbe na estetiku i uslugu tog imponantnog hotela. Osjećao sam se prekrasno. Jedino sam malo žalio što Emma nije uz mene; imao bih s kim podijeliti oduševljenje. Napravio sam nekoliko fotografija enterijera hotela i poslao joj. Ljubazno je zahvalila i zaželjela sretan boravak u gradu lijepih djevojaka. S ovom konstatacijom lijepih djevojaka, mislim da je iskazala malo ljubomore.

Vrhunski hotel, dobro organizirana predavanja, zanimljive teme i stručni profesori su učinili da tri dana boravka u takvom okruženju prođu kao tri sata. Zadivljen sam i puno sam naučio. Trećeg dana, pred povratak u München, rekao sam Emmi da sam rezervirao doček Nove godine u Garmisch Partenkirchenu, skijalištu udaljenom 88 km od Münchena. Rezervirao sam sobu za tri dana u čuvenom hotelu „Rheinischer Hof“, udaljenom 1,4 km od centra grada,

a 1,6 km udaljenom od ski-lifta. Garmisch Partenkirchen spada u najljepšu turističku destinaciju u Bajerskom okruženju. Uz puno drugih, turističkih znamenitosti, on je prelijep za zimske i ljetne sportove. U ljetnim mjesecima je također pun turista. Emmin komentar na rezervaciju hotela bio je:

- Ljubim te puuno!

Dvadesetog prosinca, u večernje sate, stigao sam u svoj stan u Münchenu. Unutra je sve blistalo. Prepoznao sam ruku svoje majke koja je imala ključ od stana i sve unutra pospremila. Za pola sata, došla je i ona da me pozdravi i čuje dojmove. Ukratko sam joj sve ispričao. Majka mi je zaželjela laku noć i otišla u svoj stan. Potom sam nazvao Emmu i pričao joj o boravku u Kopenhagenu. Ponovno je bila oduševljena idejom i rezervacijom za zajednički doček Nove godine. Brojala je dane do susreta:

- Samo još deset dana... - svaki je dan ponavljala isto, s tim da je dodavala broj dana koji je preostao.

Sutradan na poslu, nitko od kolega me nije ništa pitao vezano za seminar, samo je direktor Poliklinike, kada smo se slučajno sreli na hodniku, upitao jesam li bio zadovoljan.

- Bilo je odlično!- odgovorio sam.

Od moga odlaska na kongres u Sarajevo, osjećam da je neobično ljubazan prema meni i uvijek me pri susretu nastoji prvi pozdraviti.

Osamnaesti dio

U ranim satima, 31. prosinca, zrakoplov iz Berna se prizemljio u Münchensku zračnu luku. Emma je ušla u moj auto i odmah smo krenuli prema Garmisch Partenkirchenu. Unatoč dubokom snijegu, cesta je bila čista i dobra za vožnju. Stigli smo do rezerviranog hotela za sat i desetak minuta. Rano prije podne već smo bili u našoj sobi. Predložio sam da odmah poslije doručka idemo na jednu turu skijanju, isprobati snijeg i hladnoću zraka. Emma se složila. Poslije toga, dobro će nam doći jedan duži odmor i pripreme za doček Nove godine, koji je organiziran u hotelu u kojem smo boravili.

Nakon dva sata skijanja, vratili smo se promrzli u hotel. Ne znaš ni cijeniti toplinu dok se dobro ne

smrzneš. Dva mlada tijela brzo su ugrijala jedno drugo, a tomu je potpomogao i dobar viski koji nas je bacio u duboki san. Prvi sam se probudio i čuo Emmu kako nešto izgovara u snu. Kad sam joj to rekao, nije se ustručavala svoje želje izreći na glas:

- Leone, navikla sam na tebe, želim da znaš da očekujem od naše veze nešto puno više. Nikada nisam skrivala želje, pa i sada kažem iskreno.

Zbunjeno sam rekao da imam plan koji ću joj kasnije otkriti.

- Malo si ubrzala tijek stvari, sama znaš da sam malo usporen, za razliku od tebe, za što imam i razlog. Moje misli ne miruju, još uvijek, katkada, vode bitku protiv one četvorice.

Emma se ispričala i promijenila temu. Ustvari, nije ostalo puno vremena za priče, trebalo se spremati na novogodišnju zabavu. Jedno drugom smo pomagali oko odijevanja za doček Nove. Mladi, lijepi, prekrasno odjeveni, držeći se za ruke, ušli smo u glavnu dvoranu u kojoj je organiziran doček Nove godine. Dežurni su nam odmah pokazali naše mjesto, pokraj jednog mladog bračnog para. Prije nego smo naručili piće, otišli smo plesati, bio je to naš prvi ples. S bračnim parom za stolom, upoznali smo se tek po povratku.

Mladi bračni par, koji je sjedio s nama, bio je iz Slovenije. Emma i ja smo s njima pričali njemačkim jezikom. Oni su radili u Münchenu, kao gastarbajteri; ovdje su došli, kao i mi, dočekati Novu godinu. Sve je bilo savršeno, dojmljivo, u najveselijem ozračju, dok u meni nije proradila moja opsesija za osvetom. Nešto me tjeralo da idem tražiti onu četvoricu silovatelja moje majke. Gdje ih sada tražiti?! Slavi se Nova godina, u cijelom svijetu, i oni su obukli civilna odijela i negdje je čekaju. Čekaju svoju sudbinu! Čovječe, ako radiš zlo drugim ljudima, ne nadaj se dobru! Oni će već nekako, vjerujem, i bez moje osvete, odgovarati za zlo koje su nanijeli mojoj majci. Mislio sam da sam te negativne osjećaje, koji me tjeraju na mržnju, pobijedio u sebi. Već nekoliko mjeseci idem na terapiju kod najboljeg psihoterapeuta u Bavarskoj. Morat ću mu na sljedećoj seansi ispričati za ponovnu opsjednutost osvetom i izljevom negativnih misli i osjećaja.

Moje misli Emma nije mogla pročitati s moga čela, ali je vidjela duboki nespokoj u meni. Zagrlila me, poljubila i zamolila da ne popuštam takvim osjećajima. Već me je dovoljno poznavala i znala je kada me obuzmu negativne misli. U toj mojoj nutarnjoj borbi, Emma mi je bila snažna potpora, prvenstveno zbog

toga što me nikada nije kritizirala ili osuđivala. Digla je čašu vina i nazdravila svima za stolom. Svi su veselo i razdragano odzdravili. To je promijenilo moje raspoloženje. Slavlje se nastavilo, na jedan još ljepši i ugodniji način, u sobi u koju smo došli oko dva sata, nakon ponoći.

Vrijeme doručka smo prespavali. Probudili smo se tek oko trinaest sati. Iako već satima nismo jeli, nismo osjećali glad. Radi reda smo otišli u restoran na ručak u četrnaest sati. Ručali i vratili se natrag u krevet. U krevetu je Emma počela pričati:

- Dragi Leone, pred polazak na ovo putovanje sanjala sam; odmah po nastupu Nove godine, ti klečiš ispred mene i prosiš me. Poslije mog pristanka, stavljaš mi prsten. To se sinoć nije dogodilo. Pomalo sam tužna. Je li ti ikako razmišljao o tome?

- Voljena moja, o svemu sam tome razmišljao, ali nisam nikome ništa govorio, čak ni majci koja me stalno podsjeća na to. Moja trenutna okupacija je kako se izboriti s negativnim mislima koje me često opsjedaju, u vezi s onim nasilnicima iz rata. Kada nadvladam taj problem, sigurno ćemo krenuti korak dalje u našem odnosu. Idem redovito na psihoterapiju i mislim da imam puno pomaka, u odnosu na prije. U

biti, razmišljam ovako: Oboje ćemo tijekom ove godine specijalizirati, ti kardiologiju, ja patologiju. Nakon specijalizacije, razmišljao sam da se prijavimo Federalnom Ministarstvu zdravstva u Bosni i Hercegovini sa željom da radimo u zdravstvenim ustanovama koje nam oni odrede, odnosno, tamo gdje možemo pomoći svojim znanjem. To neka bude naš doprinos za Bosnu i Hercegovinu, unatoč svemu lošem što se našim majkama tamo dogodilo. Želim da pomognemo toj zemlji i tome narodu koliko možemo svojim znanjem. Ovaj put ćemo, za razliku od prvog puta, pričati jezikom naših majki. Da se ne stidimo svima otkriti naše podrijetlo. Dosta je bilo skrivanja i šutnje!

Emma me čvrsto zagrlila, bio je to znak da se složila sa svime što sam joj upravo predložio, brzo je prešla preko početnog razočarenja zbog sna i želja koje se nisu ostvarile. Drugog dana Nove godine, kasno popodne, napustili smo hotel i odvezli se ravno u zračnu luku. Emma se ukrcala na zrakoplov kojim je odletjela u Bern. Rekao sam joj da ponekad pozove moju majku, jer je prema njoj razvila duboke osjećaje, kao da joj je rođena kći. Obećala mi je da će je zvati svaki dan.

Devetnaesti dio

Ministarstvo zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine pozitivno je odgovorilo na naš prijedlog o humanitarnom boravku u zdravstvenim ustanovama u koje nas rasporede, odnosno u kojima smo najpotrebniji. Moja želja je bila da najprije radimo u Gradskoj bolnici u Sarajevu, nakon toga u Kliničkom centru Koševo, na Ilidži, u Mostaru i nekoliko dana u Istočnom Sarajevu, ako i oni odgovore pozitivno. Smještaj će biti u Holiday Inn-u, gdje smo se Emma i ja upoznali. Mjesec svibanj je određen za naš humanitarni rad. Emma je oduševljena zbog pozitivnog odgovora, još trebamo dogovoriti s našim pretpostavljenima u poliklinikama, da imamo adekvatnu zamjenu za vrijeme našeg humanitarnog

rada. Sa mnom neće biti problema jer je primarijus Müller bio oduševljen mojom, nedavnom, specijalizacijom na Patologiji, a vjerujem da će mu biti drago čuti i za ovaj humanitarni angažman.

Tako je i bilo, odmah je poslao dopis ispred naše Poliklinike, na email koji sam mu dao, u kojemu opisuje sve reference i preporuke za mene. Bio je toliko oduševljen da mi je rekao da mu se, osim na službenim sastancima, mogu obraćati osobnim imenom. Rekao je, za tebe sam od sada Martin. Doista je taj čovjek pun empatije i ljudskosti. Nisam mogao vjerovati koliko nastoji razviti naš odnos u prijateljskom smjeru. Emma mi je, za par dana javila da je i kod nje zahtjev za izočnost s posla, zbog humanitarnog rada, naišao na punu potporu svih kolega i pretpostavljenih. Sve je riješeno u vezi s tim.

Veliko je uzbuđenje vladalo do polaska na doktorski humanitarni rad. Moram priznati da sam bio nestrpljiv i da sam se čudio kako sam uopće došao na ideju za humanitarni rad u zemlji za koju sam se zakleo da neću nogom kročiti u nju. Znam da vrijeme liječi rane, moje je izgleda izliječilo; želja mi je u Sarajevu zaprositi Emmu, upravo tamo gdje nas je sudbina spojila.

Pozvao sam majku da mi pomogne izabrati prsten. Znam da jedva čeka da joj Emma postane nevjesta. Bila je presretna, radosna kao djevojčica dok smo obilazili radnje i tražili prsten koji će zadovoljiti naš ukus. Poskakivala je od sreće. U jednoj smo radnji, čim smo ga ugledali ispod stakla, pogledali se, a majka je uskliknula:

- To je taj!

- Daa, to je taj!- potvrdio sam.

Istog trenutka, zamislili smo kako krasi Emminu elegantnu ruku. Majka me je grlila dok je prodavač pakirao prelijepi zlatni prsten, s dijamantnim srcem, u ukrasnu kutiju.

Dvadeseti dio

I dođe mjesec svibanj, s njim i pravo proljeće, s proljećem dođoše mirisi cvijeća i zelenilo prirode. Majka priroda se odjenu kao lijepa djevojka kada pođe na zabavu. U tako lijepo okićeno Sarajevo, trećeg svibnja, došli smo Emma i ja da pomognemo u liječenju ljudi u ovom bosanskohercegovačkom gradu i drugim gradovima gdje nas odrede. Putovali smo mojim autom. Vozeći se kroz Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, očarala nas je ljepota prirode, a cvjetni mirisi su opili naše duše i potisnuli misli o tužnoj prošlosti ove zemlje.

Odmah po dolasku u Sarajevo, organizacijski odbor za naš doček, prihvatio nas je i smjestio u hotel Holiday Inn. Malo je više od petnaest mjeseci kako smo

bili tu, na Kongresu genetičara. Svega smo se prisjetili, a ja sam poželio da mi se više nikad ne ponovi ona neprijatnost i oni negativni osjećaji. Borio sam se dugo sa sobom da donesem odluku o ponovnom odlasku u Bosnu i Hercegovinu, tada mi je i nadošla ideja za humanitarni rad. U međuvremenu, imao sam puno psihoterapijskih tretmana i stručnih savjeta, uputa i konzultacija o kompulzivno opsesivnim mislima koje su me često mučile. Osjećam da je to sada iza mene, da sam te stvari stavio pod kontrolu. Psihoterapeut me je uspio suočiti s mojim destruktivnim emocijama, kada je proces žalovanja za onim što se majci dogodilo krenuo, a s time je započeo i proces pomirbe, nakon čega je put oprost bio sve otvoreniji i bliži. Osvijestio mi je da je i moja suzdržanost prema ženama posljedica odbačenosti i majčinih osjećaja za vrijeme trudnoće i ranog djetinjstva, ali i posljedica priče o njenom silovanju koju sam kao dječak traumatično doživio dok sam je slušao i pretvarao se da spavam. Sve je to ostavilo duboki trag i frustraciju, koja se očituje u pretjeranoj suzdržljivosti u odnosu sa ženama; da ne bi, bilo kakva grubost, nametanje ili inicijativa, s moje strane, sličili na prisiljavanje, odnosno silovanje, od kojega zazirem cijelim bićem. Rekao je da je iznimno

važno da imam ženu uz sebe koja će me voljeti, podržavati i razumjeti. Također mi je savjetovao da je veoma bitno, možda najbitnije, razotkriti sve ono što sam do sada skrivao od drugih. U cijelom tome procesu, čini mi se da je Emmina ljubav bila glavna pokretačka snaga koja je doprinijela izlječenju mojih osjećaja. Isto tako, i moja sve veća otvorenost prema domovini naših majki je puno utjecala na to.

Početak humanitarnog rada, počeo je veoma uspješno u Gradskoj bolnici u Sarajevu. Tamo smo se zadržali deset dana. Kao mladi specijalisti trudili smo se koliko smo mogli i znali. Ostavili smo odlične dojmove na kolege doktore s kojima smo radili i debatirali. Čak su se neke kolege, iz Gradske bolnice sjetile mog boravka u bolnici, ali se nisu sjećali razloga.

Rad na Univerzitetском kliničkom centru na Koševu ostavio je snažan dojam na nas. To je veliki klinički centar sa širokom lepezom raznih odjeljenja. Ondje smo mogli vidjeti svega i svačega, naravno, dobrog i lošeg. Mogli smo dosta toga naučiti u organizacijskom smislu, a i mi njima prenijeti naše znanje. Ondje smo se zadržali sedam dana.

Na petnaesti svibnja u Holiday Inn-u naručio sam preko šefa sale u jednoj manjoj dvorani violinistu. Oko dvadeset sati, violina je počela širiti melodiju pjesme *I will always love you*, od Whitney Huston. Jednom dok smo putovali autom, na radiju je svirala ta pjesma, Emma je rekla da obožava tu pjesmu i pjevačicu. U dvorani je bilo veoma malo ljudi; za mene nebitno. Uzeo sam prsten, krenuo Emmi koja je sjedila u blizini violiniste. Prišao sam, kleknuo pred nju i upitao:

- Draga Emma, želiš li se udati za mene?

Iznenadio sam je. Rekla je oduševljeno:

- Daaa, želim!

Stavio sam joj vjerenički prsten na prst lijeve ruke, što je po tradiciji naših naroda. Gledala je u prsten.

- Prelijep je!- rekla je i poljubila ga.

Snažno me zagrlila i utisnula mi poljubac u usne. Desetak ljudi je pljeskalo i nazdravilo našoj vjeridbi. Hvala im. Od toga dana, gdje god smo bili na humanitarnom radu, pozivali smo pozitivne i drage ljude na vjenčanje, koje smo zakazali za 31. prosinca 2022. godine, na dočeku 2023. godine u Holiday Inn-u, u Sarajevu. Još ćemo razmisliti o uzvanicama iz Münchena, Berna, Hercegovine i ostalih krajeva. Dogovorili smo da će biti stotinjak gostiju.

Nakon vjeridbe, Emma i ja smo bili još sretniji. Radosni smo otišli u Mostar na volontiranje kao i u Lukavicu, Istočno Sarajevo, odakle smo, još ranije, dobili pozitivan odgovor za naš angažman. Svugdje su nas primili ljubazno. O našim sudbinama još nitko ništa nije znao. Pomogli smo svugdje, koliko smo mogli, u granicama naših mogućnosti. Mi smo našu misiju obavili.

Naša jaka volja i upornost je pobijedila ono negativno u nama, što se toliko opiralo i protivilo da vjeridba i vjenčanje budu u ovoj zemlji; ali odluku donese neka jača i veća sila, koja nam je pomogla u svemu tome. Moja majka je bila najsretnija žena na svijetu. Zna što joj se dogodilo u toj zemlji, zna što se dogodilo i Emminoj majci, ali je, unatoč svemu, imala jaku želju da se ženim ispod njenog neba. Ne znam, ima li veze s ovim ona izreka: „Beri cvijeće oko svoje kuće“. Bilo kako bilo, mi smo vjeridbu obavili, još ćemo, akobogda i vjenčanje obaviti 31. prosinca za doček Nove 2023. godine.

Dvadeset prvi dio

- Emma, ti si sanjala i očekivala prošnju u Garmisch-Partenkirchenu za doček Nove 2022. godine. Znaš, nisam htio nespreman stupiti u bračnu zajednicu. Morao sam prvo raščistiti neke stvari u sebi. Brak traži duboko poštovanje i dogovaranje. Draga, rat u Bosni i Hercegovini i majčina sudbina ostavili su traume u meni, sama si im bila svjedok. Preko toga nisam mogao tako olako preći, morao sam to riješiti, izboriti se sa svojim negativnim mislima i osjećajima. Mislim da sam napokon uspio u tome. Nemam više noćnih mora i želje za osvetom. Mislim da je ljubav prema tebi i tvoja ljubav prema meni to pobijedila i nadjačala.

Volim te, tako snažno zbog svega što jesi!- rekla je Emma.

Vijest o vjeridbi proširila se jako brzo. Čestitanja su dolazila sa svih strana, kako za vjeridbu tako i za humanitarni rad. Ostalo nam je da se ponašamo u duhu tih želja i sve će biti dobro. Mnoge kolege doktori javljali su nam se u želji da pomognu koliko mogu u organizaciji svadbe i materijalnoj pomoći. Kada sam primarijusu Martinu Mülleru ispričao da sam na humanitarnom radu zaprosio Emmu i da je on najviše zaslužan za moje upoznavanje s njom, jer me odabrao kao kandidata za kongres u Sarajevu, bio je veoma sretan. Smijao se od srca, nalio nam je piće, nazdravio, a onda izrekao nešto što me je ostavilo bez teksta:

- Želim ti se ponuditi za vjenčanog kuma, skupa sa svojom suprugom!

Radosna srca sam prihvatio prijedlog, zagrlio ga i zahvalio. Nevjerojatan je. Ne znam zašto sam mu tako neobično drag.

Dogovorili smo sve detalje oko organizacije svadbe s upravom hotela, tako da o tome ne trebamo brinuti.

Emma i ja smo imali pune ruke posla oko pozivnica i drugih detalja, iznenadili smo se kako je

vrijeme brzo proletjelo. Zbog zimskog vremena, hladnoće i snijega, veliki dio gostiju iz Europskih zemalja odlučio se za putovanje zrakoplovom. Jedan dio će putovati privatnim autima, to su oni koji žele ostati nakon svadbe na skijanju po bosanskohercegovačkim planinama Bjelašnici, Jahorini, Igmanu. Ovdje su mnoge planine popularne po svojim skijalištima.

Većina gostiju doputovala je u Sarajevo dan prije vjenčanja, uglavnom su to kolege doktori iz Njemačke i Švicarske. Zamislite, pozvali smo i prvog muža Emmine majke, Simu. Emma je imala njegovu adresu, i iznenadili smo se da je došao. Možda je sumnjao da je Emma njegova kćerka. Bogato je darivao Emmu i bio zahvalan na pozivu za svadbu. Nikad se više nije ženio. Vrijeme je učinilo svoje, ostario je, vrijeme ga zgužvalo. Oba roditelja su mu umrla. Oni su ga nagovorili da ostavi svoju ženu jer nije mogla zanijeti s njim, a sada je na svadbi kćerke te iste žene. Čudan je život.

Naravno, bio je tu i Michael, Emmin očuh, drugi muž njene pokojne majke. On i moja majka J. sjedili su jedno do drugog za stolom predviđenim za najužu rodbinu. Cijelu su večer bili u dobrom raspoloženju, puno su pričali i plesali. Na svadbu je stigla i tetka iz

Italije sa svojom obitelji, sjedili su za stolom s mojom majkom. Dvije sestre, bile su neizmjereno sretna da se ponovno vide u tako svečanoj i radosnoj prigodi.

Tolike pripreme, tolika organizacija, a sve se završilo za pola sata, u stvari sam čin vjenčanja se završio za toliko. Točno u dvadeset sati na predviđenom mjestu u svečanoj dvorani pojavila se matičarka Jasna Vikić iz općine Stari grad. Stol joj je bio postavljen u neposrednoj blizini podija za glazbenike. Mladenci i kumovi su već čekali za postavljenim stolom. Gosti su ustali da bi se pročitala pravila stupanja u bračnu zajednicu. Matičarka je odmah počela s čitanjem pravila.

- Dragi mladenci, kumovi, poštovane obitelji mladenaca, prijatelji i svi nazočni, ovdje su s ciljem sklapanja braka pristupili:

Kao ženik: Leon Weber, kao nevjesta: Emma Kurt

Svjedoci sklapanja braka su: kum Martin Müller i kuma Greta Müller.

Matičarka je priopćila da su svi potrebni dokumenti prevedeni kod ovlaštenog tumača, te da se može nastaviti s čitanjem uvjeta za sklapanje braka:

- Brak ne može sklopiti osoba koja je već u braku; koja nije navršila osamnaest godina; brak ne može

sklopiti ona osoba koja je nesposobna za rasuđivanje; brak se ne može sklopiti između krvnih srodnika, brak nije valjan ako je sklopljen u strahu, izazvan prijetnjama...,- nastavljala je matičarka čitajući paragrafe.

Sada ću vas upoznati s vašim pravima i dužnostima koje su regulirane Obiteljskim zakonom. Pročitala je rečenice koje govore o ravnopravnosti u braku.

Poslije odgovora na nekoliko pitanja o dobrovoljnosti stupanja u brak, matičarka je konstatala da su bračni partneri izjavili, da svojom voljom stupaju u brak, te da mogu pristupiti davanju potpisa u matičnu knjigu vjenčanih. Nakon toga, brak je proglašen valjanim. Uslijedio je poljubac koji su svi pozdravili jakim pljeskom i ovacijama.

Glazba, pjesma, jela, pića, slatkiši, voće i tako se to smjenjivalo do duboko u Novu godinu 2023. Još je ostalo obraćanje mladenaca i naša zahvala svima. Najavio nas je jedan od glazbenika koji je vodio program zabave.

Pristupili smo uzvišenoj bini na kojoj su bili mikrofoni. Bili smo elegantni, u paru još više; Emma je imala jednostavnu bijelu vjenčanicu koja je isticala njenu vitku figuru; ja sam nosio odijelo u sivo-plavoj

nijansi koje mi je savršeno pristajalo. Pozdravljeni smo velikim pljeskom.

- Dragi gosti, dragi prijatelji, od srca se zahvaljujemo svima na vašem dolasku!- započeo sam, a Emma je nakon svake rečenice prevodila na njemački jezik, zbog velikog broja uzvanika iz Njemačke i Švicarske.

- Ovo je za Emmu i mene najsretniji događaj koji smo obavili u zemlji iz koje su naše majke, davno, još prije naših rođenja, otišle ili, točnije rečeno, protjerane. Mislile su da se više nikada neće vratiti pod nebo gdje su rođene i živjele svoju mladost. Puno je bilo prepreka za njihov, ali isto tako, za moj i Emmin dolazak u ovu zemlju. Emmina majka je nažalost preminula i nije dočekala ovaj radosni dan. Ona je u ratu doživjela istu sudbinu kao i moja majka. Obje su bile žrtve višestrukog silovanja. Ta masovna silovanja žena, provodila su se kao strategija ratovanja, bila su planirana i činjena su s namjerom: sijanje straha i protjerivanja s ognjišta.

Naše su majke protjerane trudne noseći svoju djecu pod srcem, ali ne i u srcu. Zašto ne u srcu?! Zato jer smo oboje nasilno začeti u tim strašnim silovanjima. Zamislite, koliko su velike i hrabre bile

naše majke da se, unatoč tome, odluče za život!?! Imale su i opciju abortusa, mogle su se riješiti onoga što je poniklo u njima u tom neljudskom činu mržnje i pohote. Koliko su samo truda i muke morale uložiti da nas prihvate i zavole kao svoju ljubljenu djecu. To znaju samo one. Znamo i nas dvoje jer nam je pružena neizmijerna majčinska ljubav. Zato, drage naše majke, Emmina majko koja si u nebu i moja majko koja sjediš preko puta, hvala vam jer ste velike i stamene kao ove planine koje grle Sarajevo.

Dragi gosti, evo čuli ste tko su naše majke, ali nas dvoje se s pravom pitamo: Tko su naši očevi...tko je Emmin otac... tko je moj otac?!- povisio sam ton kod zadnje rečenice, na trenutak sam stao, glas mi je zadrhtao jer sam ugledao majku kako briše suze; Michael ju je utješno držao za ruku, a s druge strane grlila ju je njena sestra.

Popio sam gutljaj vode iz čaše koju mi je Emma pružila. Svi su napeto gledali i iščekivali:

- Znete li, tko je naš otac?- raširio sam ruke- Ova zemlja je naš otac!- pokazivao sam uokolo.- Ova zemlja je naš otac i naša druga majka, ove planine i rijeke, ove ljepote kojih se ne možete nagledati kud god da krenete! To je naš otac! I ne zanimaju nas nikakvi drugi

biološki očevi- nasilnici, koji nemaju ni trunke ljudskosti u sebi. Ako se nisu pokajali za sva zlodjela koja su činili, neka pate u ledu i paklu svoje duše!

Emma i ja smo zavoljeli ovu zemlju kao što se voli rođeni otac. Bilo nam je u početku jako teško, ali smo se izborili s negativnim osjećajima koji su nas godinama mučili i vjerujte, uspjeli smo oprostiti! Dokaz za to je što se večeras nalazimo, upravo, ovdje u ovoj zemlji, pred svima vama. Ako ljudi ne bi opraštali jedni drugima, ljudski rod bi se poubijao između sebe. Život je takav, svaki dan ima toliko razloga za mržnju, nemir i nespokoj; nađimo razloge za ljubav, poštovanje i mir! Temeljno načelo mnogih religija i vjera je oprost. Ja sam tako odgojen i ne želim drugačije.

Dodao bih još nekoliko rečenica o ovoj prekrasnoj zemlji. Kada sam došao prvi put ovdje i vidio njene prirodne ljepote, mislio sam da se nalazim u Švicarskoj. Moja Emma živi u Bernu i uvjerio sam se u njene ljepote. Bosnu i Hercegovinu tek upoznajem, ona je čak nešto malo veća od Švicarske, s velikim rudnim blagom, s puno jezera i izlazom na more. Vi ste bogati! Stotine tisuća mladih ljudi radi po zapadnim zemljama; svi oni gledaju kako se razvijaju te zemlje, zarađuju, valjda će jedan dio toga kapitala donijeti

ovamo i obnoviti ono što još nije obnovljeno. Zato, budite razumni i ne dozvolite da ikad više bude ratnih strahota u ovoj prelijepoj zemlji. Još jednom ističem: Našim majkama je učinjen veliki zločin, ali su oprostile. I nas dvoje smo oprostili! Na ovo naše vjenčanje, pozvali smo skoro sve vjere i nacije, koje žive u Europi, da vam svima kažemo: Volimo se, ljudi! Ako je po Bogu i prirodi, svi smo mi braća i sestre! Zato, neka ljubav vlada među nama! Puno vam hvala i puno vas poštujemo i volimo!

Čvrsto sam zagrlio Emmu, nakon što je prevela zadnju rečenicu. Tišina i muk potrajali su par sekunda, a onda se dvoranom prolomio gromoglasan pljesak. Svi su bili svjesni da za takav govor treba imati puno snage, toliko ogoliti duše i živote, a pogotovo objelodaniti svima na kakav surov način smo začeti i došli na svijet.

Dugo je potrajalo čestitanje i odavanje priznanja i poštovanja; ljudi su nam prilazili, čvrsto stiskali ruke, grlili nas. Kum Martin Müller, nakon što je poljubio Emmu, snažno se rukovao sa mnom i rekao:

- Ich wusste, dass du ein großartiger und besonderer Mensch bist. Heute abend hast du mich erneut davon überzeugt. (Znao sam da si poseban i velik čovjek, večeras si me ponovno uvjerio u to!)

Kad se vreva oduševljenja i komentara malo stišala, za mikrofonom se oglasio direktor hotela Holiday Inn-a, gospodin Kašikov. On je, prije nego što nam je uručio bijelu kovertu, pročitao njen sadržaj: Hotel Holiday Inn, poklanja mladencima Emmi i Leonu petnaestodnevni boravak, za medeni mjesec, kad god to odrede.

Bez puno razmišljanja Emma je dobacila:

- Neka to bude u maju, kad slavuji pjevaju!

Dvoranom se ponovno razlijegao glasan pljesak.

Dvadeset drugi dio

Odmah nakon vjenčanja, Emma se preselila u München kod mene. Devet mjeseci kasnije, 29. rujna 2023., dobili smo blizance. Emma je rodila zdrave bebe, djevojčicu i dječaka. Djevojčica je još prije rođenja, prema želji majke, dobila ime Sarajčica. Dječak je bio nešto krupniji i dobio je ime Neretvan, po mojoj želji. Neobičnim i nesvakidašnjim imenima djece, željeli smo se čvršće povezati s domovinom svojih majki koja nas je zbližila i spojila.

Moju majku J., odmah smo po porodu djece

umirovili i prekvalificirali u *baka servis*. Majka je procvala uz svoju unučad. Nakon vjenčanja, ostala je u kontaktu s Michaelom, Emminim očuhom, često se čuju telefonom. Michel je dolazio u posjet kad su se blizanci rodili.

Djeca napreduju, nas dvoje, također, napredujemo u profesijama, želimo postati primarijusi. Kad se hoće, sve se može! Ako se imaju snažni motivi, tada nema prepreke.

Djeca rastu, mi radimo, učimo i sanjamo:

...Emma šeta sa Sarajčicom po Vrelu Bosne... mjesec svibanj im sa svojim cvjetnim mirisima opija dušu... Igman im šalje topli, blagi povjetarac... Zaneseni u šetnji, gledaju fijaker koji s dva prekrasna bijela konja juri, šireći melodiju pjesme: *Djevojčice hajdemo, našem domu zajedno*... Sarajčica se smiješi...

...sa sinčićom Neretvanom plovim u lijepom gumenom čamcu jezerom... pokušavamo vidjeti nešto u dubini jezera... tražimo kuću predaka koja je davno ostala pod vodom... dječaku Neretvanu prija plovidba iznad potopljene djedovine...potom... na zgarištu kuće na obali...dječak čeprka po pepelu...nekoliko garavih treščica postavlja uspravno...pokazuje da je sagradio kuću... smiješi se...

Emma i ja se budimo istovremeno. Započinjemo pričati u isti glas, zastanemo, započinjemo ponovno, i opet u isti glas. Smijemo se jer se nikako se ne uspijevamo dogovoriti, tko će prvi ispričati san o zavičaju predaka koji nas, neumorno, mami k sebi.

Pogovor

U ovaj koktel priče ubacio sam dvije žlice meda; dvije žlice žuči; dvije žlice ljudskih problema; dvije žlice boli, na koju nailazimo svakodnevno; dvije žlice gorke soli; dvije žlice ljudskih nemoralnih i nekontroliranih ponašanja, te sve to dobro smućkao. Pri prvom kušanju dobivenog ukusa, bilo je razočaravajuće. Gorko, ljuto, neukusno i bezlično. Nastavio sam mućkati, miješati, dodavati kojekakve sastojke. Poslije izvjesnog vremena, kušao sam ponovno, ali koktel i dalje nije bio pitak. Ne znam, što uraditi, kako poboljšati okus i napraviti ukusno piće?

Čitao sam nekada u knjigama, u starim knjigama, da je lakše piti kad se miješaju med i pelin. Ima logike, ublaže jedno drugom okus; ne bude više suviše slatko

niti suviše gorko. Ljudi kao ljudi, eksperimentiraju, dodaju toj smjesi svega i svačega. Svaki novi sastojak daje smjesi drugi okus. Neki sastojci su toliko ljuti da pokvare, priguše sve ostale sastojke. Što uraditi, nastaviti s eksperimentima ili prekinuti i pustiti da život teče, onakav kakav je, da nas nosi prožete svim svojim nastalim okusima?.

Nema apsolutne sreće na ovom svijetu, nemoj je ni tražiti jer je nećeš naći. Zašto ne tražiti apsolutnu sreću? Tražit ćeš, tražiti i toliko ćeš se umoriti, da ćeš zamrziti život. Ne budi tvrdoglav, rođeni smo i za život se moramo boriti, hoću reći za bolji život, dostojan čovjeka; ali postoje granice, moraš znati ponekad i stati. Kada kažem boriti se za život, mislim na ovo: kada te poplava zahvati i nosi, a naiđe odnekud deblo i imaš se priliku spasiti, a ti nećeš. U tom slučaju, neka te voda nosi! Moraš pokušati; tko se topi, za slamku se hvata. Ako se pokušaš spasiti, postoji šansa, ako ne probaš, nema šanse.

Junaci moje priče preopterećeni su životnim problemima, ali se bore, bez borbe nema života dostojna čovjeka. Njihove sudbine su splet okolnosti u kojima su se našli u vremenu svoga življenja. Pohodilo ih zlo u ljudskom obliku, koje ih nije slomilo i uništilo.

Tko se bori kroz život i za život, imat će blagoslov koji će sigurno doći, samo treba biti ustrajan i ne posustati. Iako zlo često trijumfira u ovome svijetu, u konačnici je osuđeno na propast. Tako je to zamislio Bog koji je Početak i Svršetak svega.

I na kraju, okorjelim činiteljima zla koji se nisu pokajali, poručujem: *Čovječe radi što hoćeš, ali nećeš dokle hoćeš!* Sve čeka na svoj red, nekoga pravda stigne prije, nekoga kasnije. Ali za sva učinjena zla, sigurno dolaze računi na naplatu. Ti računi se ne mogu izbjeći, netko će ih sigurno platiti, pa taman to bila i deveta kap krvi tvoga roda!.

Recenzije

Nepobjediva moć opraštanja

Kada detaljno i pozorno sagledamo cjelokupni raznovrsni i bogati književni opus Ante Stanića, zapazit ćemo da posebno mjesto u toj rascvjetanoj književnoj bašti zauzimaju antiratni romani. Među njima će svoje mjesto, bez sumnje, pronaći i novi Stanićev roman „Tko je moj otac“, te će poput sjajnog kamenčića upotpuniti ovaj uistinu zapažen i vrijedan mozaik romana čiji likovi, traumatizirani ratnim strahotama, pokušavaju pronaći prije svega sebe, a zatim i svoje mjesto na prevrtljivoj životnoj vjetrometini. Glavni likovi romana Leon i Emma, mladi su liječnici, koji se upoznaju u Sarajevu na jednom znanstvenom skupu o novim postignućima u istraživanju genetike. Kroz druženja i razgovore jedno drugom otkrivaju da su rođeni kao neželjena djeca, nakon što su im majke silovane u logorima u Bosni i Hercegovini, od strane povampirenih ljudskih nakarada koje je proizveo krvavi, nemilosrdni rat.

Kad ga je direktor minhenske klinike u kojoj je radio, poslao u Sarajevo na seminar, Leon se ispočetka opirao jer je slušajući jezovite priče svoje majke o

strahotama koje je pretrpjela, zamrzio Bosnu i Hercegovinu misleći da tamo žive samo silovatelji i divljaci. Međutim, kad je malo bolje upoznao Sarajevo i domovinu svoje majke i kad su ga prožele strijele ljubavi prema Emmi, Leon je zavolio ovu zemlju i sve negativne predrasude koje je o njoj i njezinim ljudima izgradio u svojoj podsvijesti, istopile su se poput snjegovića na proljetnom vjetru. Iako ga je majka, nakon što je uspjela pobjeći iz ratnog pakla, rodila u Zagrebu, Leon je boraveći u Sarajevu, doživio Bosnu i Hercegovinu kao svoju postojbinu što je ujedno i najjača poruka ovog romana. Možemo se fizički udaljiti od svog zavičaja, ali ćemo ga uvijek nositi u sebi kao svojevrсни genetski ključ, koji će nam, bez sumnje, pomoći otvoriti neka zaključana vrata dok tražimo izlaz lutajući zamršenim životnim stazama.

Druga, ništa manje važna poruka jeste poruka o neminovnosti opraštanja za učinjeno zlo. Naime, od trenutka kad je kao četrnaestogodišnjak slučajno čuo kako majka svojoj prijateljici priča o strahotama koje je proživjela u ratnom paklu, u Leonu je sazrijevala pomalo suluda misao da se kad- tad osveti silovateljima. Proganjali su ga košmarni snovi, bio je na pragu nervnog sloma, ali je kroz iskrenu i nesebičnu ljubavnu romansu sa Emmom došao do spoznaje da

samo kroz potpuno opraštanje svojim neprijateljima možemo uspostaviti duhovnu ravnotežu i spokoj te izgraditi put ka potpunom emocionalnom sazrijevanju.

Anto Stanić je u svoj književni izričaj uveo običaj da sadržaje svojih romana obogati narodnim mudrostima, poslovicama te kraćim izletima u vode psihologije što nije propustio ni ovaj put, učinivši i ovaj svoj književni poduhvat putokazom prema boljem razumijevanju čovjekovih postupaka i boljem razvijanju pozitivnih međuljudskih odnosa. U epilogu ovog zanimljivog romana, autor govori o silovanju kao ratnoj strategiji usmjerenoj ka zastrašivanju „onih drugih“ i njihovom protjerivanju sa svojih ognjišta da bi se proširili vlastiti nacionalni torovi te navodi nekoliko najgorih slučajeva tog gnusnog zločina kroz povijest.

Sve u svemu, novi roman Ante Stanića „Tko je moj otac“, uzbudljiva je priča koja tjera čitatelja da ga bez odlaganja pročita od korica do korica, u jednom dahu, te da se duboko zamisli nad korijenima zla, koje poput crne sjenke prati ljudski rod od njegova postanka.

Ivica Kesić, Kreševo, 2024.g.

Nevidljivi ožiljci

Anto Stanić književnik, prosvjetitelj, mislilac čije je pisanje bazirano na razumu autoriteta. Kroz riznicu mudrosti i napisanih četrdeset i više književnih dijela ostavlja zadužbinu neprocijenljive vrijednosti.

Ožiljci su nijemi svjedoci naše povjesti. Svaka generacija rođena u ovoj lijepoj i napaćenoj zemlji skriva pečat ratnih vihora, krvave zemlje i krikova naših predaka. Priča iz pera Ante Stanića „Tko je moj otac“ je hrabar iskorak tih krhkih breza, bosanskih žena koje na vjetrometrini rata, ponesoše zametak pobiješnjelog čopora balkanskih barbara. Životnom borbom kroz ćutanje prikrivaše „sramotu“ kojom su obilježene, dvije majke vode duševnu borbu između majčinstva i mržnje. Razlika između dobra i zla je vjera, tko god nema dobrote nema ni vjere. Od sjemena zlih barbarina, u sjeni plemenite majčinske ljubavi odrastoše dvoje mladih liječnika Leon i Emma. Njihovi pogledi se zamrznule na simpozijumu ljekara u Sarajevu. Toplina srca ih približi jedno drugom u zagrljaj i ljubav koja će vremenom prerasti u brak. Obadvoje su imali skrivene tajne iz prokletstva ratnog

vihora odakle su njihove majke nakon što su silovane prebačene u Europu. Za iskreno prijateljstvo i ljubav, tajna povjerena je poput slobode koja počiva u hrabrosti.

Roman Ante Stanića je plemenita odrednica čarobnog napitka koji u cičoj zimi zagrlji naša srca i u njih unese iskre sreće. To umjeće jednog od najvećih književnika i mislilaca u našoj zemlji, kada kroz pisanu riječ istka bosanski ćilim od proze. Anto Stanić svoju književnu raskošnost demonstrira i kroz ratne strahote, završavajući roman kao plemenito djelo koje nosi jednu od najvećih poruka današnjice, koju nam je ostavio Platon kroz citat „Samo mrtvi vidjeli kraj rata“

Zlo se ne smije prizivati, protiv zla treba se boriti kako svakoj generaciji u Bosni i Hercegovini ne bi hvalio komad duše ratom otrgnut. Upravo je to poruka Ante Stanića u jako uzbudljivom romanu „Tko je moj otac“ koja se pročita u jednom dahu. Topla preporuka svim čitaocima, u jednom od najboljih ratnih romana koje nam je perom donio uvaženi akademik Ante Stanić, po meni jedan od najplodonosnijih književnika i mislilaca u Bosni i Hercegovini.

Salih Strašević *Tuzla, 2024. godine*

Ljubav je lijek za bolesti mržnje

Bosanskohercegovački i hrvatski književnik Anto Stanić većinu svojih priča i romana domišlja i razrađuje godinama da bi onda, kad ideja sazrije u plod slatkog literarnog okusa ubrao, obradio i predao čitaocima u obliku pitke i čitke knjige. Tako je nastala i njegova najnovija romansirana pripovijest pod naslovom „Tko je moj otac“. Riječ je o kraćem romanu ili, kako bi rekao naš poznati pisac Miroslav Krleža, noveleti, koja se bavi temom nasilja nad ženama u ratnom vremenu. Ta tema je podjednako aktualna u današnjim kao i u svim prošlim ratovima, uključivši i one koji su vođeni u Bosni i Hercegovini devedesetih godina prošloga stoljeća.

U svim tim oružanim sukobima žene su bile posebna meta razularenih pojedinaca i podivljalih skupina koje su zadovoljavale vlastitu pohotu i strategijske ciljeve ratovanja vojski kojima su pripadale. Silovanje kao metoda pritiska, progona i ponižavanja slabijih bilo je raširena pojava u ratu u Bosni i Hercegovini.

Anto Stanić je tri desetljeća nosio tu temu u mislima, tražeći prikladno vrijeme i pogodan način da je pretoči u knjigu koja će, do određene mjere, rasvijetliti sudbinu djece začete nasilnim putem mimo volje njihovih majki. I pronašao je najbolje likove i pravi trenutak da tu tešku i mučnu temu predoči javnosti u obliku ljubavne priče dvoje mladih koji su začeti u paklu bosanskog rata, a na svijet došli u dvije bogate evropske države. Mladi liječnik patolog Leon rođen je u Švedskoj, a mlada liječnica kardiolog Emma u Švicarskoj. Njih dvoje, čudnim spletom okolnosti, susreću se i upoznaju na kongresu genetičara koji je održan 2021. godine u Sarajevu.

Nakon tog kongresa među njima se razvija ljubav koja se učvršćuje za Leonove posjete glavnom švicarskom gradu Bernu u kome živi i radi Emma, i njezine posjete Minhenu u kome je nastanjen i zaposlen Leon. Tokom tih posjeta oni prenose jedno drugom priče svojih majki o okolnostima pod kojima su biološki začeti u vrijeme bosanskohercegovačkog rata.

Pisac Anto Stanić napisao je dojmljivu ispovijed dvije majke koje su preživjele strahote užasnog bosanskohercegovačkog rata u kome su svi poraženi,

osim onih koji su se uspjeli izdići iznad ljudskog i etničkog zla što hara svijetom poput kuge i drugih tjelesnih i mentalnih bolesti. Njegov osjećaj za pravdu i humanost usmjerio je tragičnu priču o ratu na stazu ljubavi koja mržnju i želju za osvetom čini besmislenom. Time je vratio nadu u mogućnost nastavka zajedničkog života i onih koje je nacionalno sljepilo i kancerозна mržnja na smrt zavadila. Život je ispred svega, a ljubav lijek koji ubija klice razdora i nesloge među ljudima.

Stanićeva knjiga o ljubavi nudi nam odgovor na brojna suštinska pitanja međuljudskih odnosa koja su mnogo važnija od onoga iz naslova „Tko je moj otac“. Za pisca Antu Stanića ljubav i nada su temelji na kojima počiva ovaj svijet.

Ivo Mijo Andrić Zagreb 2024. godine

Bibliografija

1. **Biseri ispod Inča**
(pjesme)
IP Mladost Bjeljina, 1998.
2. **Poetske kovanice iz Kreševa**
(pjesme)
Štamparija Fojnica, 2001.
3. **Zlatni stihovi**
(pjesme)
Štamparija Fojnica, 2002.
4. **Pečat moje duše**
(zbirka pjesama, filmovana)
Tiskara Centar Sarajevo, 2003.
5. **Ti si kormilar svoga života**
(psihologija-podsvijest)
Štamparija Fojnica, 2004.
6. **Život je poezija**
(zbirka pjesama, filmovana)
Prosperitet Sarajevo, 2005.
7. **Zlatna pravila života**
(mudrost življenja)
Prosperitet Sarajevo, 2005.
8. **Istinita bajka**
(roman)
Arka Pres Sarajevo, 2006.
drugo izdanje Štamparija Fojnica, 2011.

9. Anticiklona

(pjesme)

Štamparija Fojnica, 2006.

10. Epske pjesme A Stanić

(pjesme u desetercu)

Štamparija Fojnica, 2006, drugo izdanje 2010.

11. Mudrost življenja

(filozofija življenja)

Štamparija Fojnica, 2008.

12. Kreševski kod

(pjesme)

Štamparija Fojnica, 2008.

13. Nadživjeti sebe

(narodne izreke)

Štamparija Fojnica, 2009.

14. Nadnaravnost

(pripovijetke o nadnaravnim ljudima)

Štamparija Fojnica, 2010.

15. Tko umije njemu...?

(ljubavni roman)

Štamparija Fojnica, 2010.

16. Jesen života

(pjesme) prevedeno na engleski,

Štamparija Fojnica, 2011.

- 17 A samo je jednom pogriješio**
(roman) prevedeno na engleski,
Štamparija Fojnica, 2011.
- 18. Tragovi sudbine**
(pripovijetke)
Štamparija Fojnica, 2012.
- 19. Čovjek jakog srca**
(roman) prevedeno na engleski,
Štamparija Fojnica, 2012.
- 20. Gdje je moja zvijezda**
(roman) prevedeno na engleski,
Štamparija Fojnica, 2013.
- 21. Hodočašće**
(zbirka pjesama) prevedeno na engleski;
Štamparija Fojnica, 2013.
- 22. Bako, zašto plačeš**
(roman) prevedeno na engleski,
Štamparija Fojnica, 2014.
- 23. Bili su k'o braća**
(roman) prevedeno na engleski,
Štamparija Fojnica, 2015.
- 24. Životni putokazi**
(eseji, mudrost življenja)
Štamparija Fojnica, 2015.

- 25. Ljubavne priče i pjesme**
(pripovijetke i pjesme)
Štamparija Fojnica, 2015.
- 26. I Bogu treba pomoći**
(roman)
Štamparija Fojnica, 2016.
- 27. Život ispostavlja račune**
(roman) prevedeno na engleski i švedski,
Štamparija Fojnica, 2017.
- 28. Zalazak sunca**
(zbirka pjesama)
Štamparija Fojnica, 2017.
- 29. Moje viđenje života**
(eseji)
Štamparija Fojnica, 2018.
- 30. Bijeg bez povratka**
(roman)
Štamparija Fojnica, 2018.
- 31. Na djedovu grobu**
(pripovijetke)
Štamparija Fojnica, 2018.
- 32. Zvuci zavičaja**
(o muzičarima iz zavičaja)
Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2019.

- 33. Navigatori života**
(eseji i mudrosti o životu)
Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2019.
- 34. Ivanova sudbina**
(roman, 170 str.)
Štamparija Fojnica, 2019.
- 35. Lijepa Jelena iz kreševskog dvorca**
(roman)
Štamparija Fojnica, 2020.
- 36. Pobijedimo sami sebe**
(eseji, 170 str.)
Štamparija Fojnica, 2020.
- 37. Putovala sam na valovima života**
(roman, 220 str.)
Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2021.
- 38. Zrnjevlje mudrosti**
(eseji, 122 str.)
2021.
- 39. Oče, nemoj nas prodati**
(roman, 250 str.)
Štamparija Fojnica, 2022.
- 40. Životne istine**
(eseji)
Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2023.

41. Poslije tebe i mene

(pjesme)

Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2023.

42. Stazama intuicije

(korijeni Stanića) 150 str.

Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2023.

43. Prozni i poetski biseri

(zbirka lijepih rečenica)

Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2024.

44. Intuicijom kroz život

(autobiografske priče)

Tiskara "Foto Stanić" Kreševo, 2024.

